

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΣΤΕΛΕΧΗ (Ε-MBA)**

Διπλωματική Εργασία

**COVID-19: Η επίδραση στον Εργασιακό Τομέα στην
Ελλάδα**

Ιωάννης Γεώργιος Παγώνης

Πέτρος Μαραβελάκης – Καθηγητής

(Επιβλέπων)

Πειραιάς, 10 Μαρτίου 2023

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝΤΜΗΜΑ
ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΣΤΕΛΕΧΗ**

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, στη Διοίκηση Επιχειρήσεων για Στελέχη : E-MBA» με τίτλο
..... COVID-19: Η επίδραση στον Εργασιακό Τομέα στην Ελλάδα

έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Ioannis Pagonis'.

Όνοματεπώνυμο..... Ιωάννης Παγώνης

Ημερομηνία..... 10/03/2023

Στην Οικογένειά μου

Περίληψη

Η πανδημία του COVID-19 αποτέλεσε μία ιδιαίτερη συγκυρία που έχει στιγματίσει τη ζωή των τελευταίων 3 περίπου ετών στον διεθνή χώρο. Πρόκειται για μία κρίση υγείας, που εξελίχθηκε και επηρέασε κάθε τομέα της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας. Μεταξύ των πεδίων που επηρεάστηκαν είναι και αυτό της αγοράς εργασίας. Ο εργασιακός τομέας, τόσο στο διεθνές πεδίο όσο και στην Ελλάδα επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την πανδημία και τις συνθήκες που αυτή δημιούργησε. Εξίσου σημαντικό είναι να επισημανθεί ότι, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, η πανδημία του COVID-19 ξέσπασε σε μία περίοδο κατά την οποία η χώρα ανέκαμπτε από την οικονομική ύφεση του πρόσφατου παρελθόντος. Ως εκ τούτου, οι επιπτώσεις της ήταν σε ορισμένες περιπτώσεις πιο έντονες και σε μεγαλύτερη έκταση. Οι επιχειρήσεις κλήθηκαν να αναπροσαρμόσουν τον τρόπο λειτουργίας τους και οι εργαζόμενοι να εμπλακούν στην τηλεργασία, όταν αυτό ήταν εφικτό, αν και δεν έλειψαν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες σημειώθηκε απώλεια θέσεων εργασίας. Σε κάθε περίπτωση, η πανδημία αποτέλεσε μία ιδιαίτερη συνθήκη, μία πρόκληση, αλλά και μία ευκαιρία για ανάπτυξη νέων, καινοτόμων και πιο αποτελεσματικών μεθόδων εργασίας.

Λέξεις – κλειδιά: πανδημία, COVID-19, εργασιακός τομέας, Ελλάδα

Abstract

The COVID-19 pandemic has been a special moment that has marked the life of the last 3 years or so in the international arena. It is a health crisis that has evolved and affected every area of human life and activity. Among the areas affected is that of the labor market. The labor sector, both in the international field and in Greece, was greatly affected by the pandemic and the conditions it created. It is equally important to state that, particularly in Greece, the COVID-19 pandemic broke out at a time when the country was recovering from the economic recession of the recent past. Therefore, its effects were in some cases more intense and more extensive. Businesses were urged to adapt their operations and employees to engage in teleworking where possible, although there was no shortage of job losses. In any case, the pandemic was a special condition, a challenge, but also an opportunity for the development of new, innovative, and more effective work methods.

Keywords: pandemic, COVID-19, labor sector, Greece

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη.....	3
Abstract.....	4
Κατάλογος γραφημάτων.....	7
Κατάλογος πινάκων	8
Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 1. Η πανδημία του COVID-19.....	12
1.1. Γενικά στοιχεία για την πανδημία.....	12
1.2. Οι επιπτώσεις της πανδημίας.....	13
1.3. Στατιστικά στοιχεία	16
Κεφάλαιο 2. Οι επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα της εργασίας.....	20
2.1. Πανδημία και αγορά εργασίας	20
2.2. Μέτρα και πολιτικές	25
2.3. Ερευνητικά δεδομένα από το διεθνές πεδίο.....	26
Κεφάλαιο 3. Η περίπτωση της Ελλάδας	30
3.1. Η πανδημία στην Ελλάδα	31
3.1.1. Οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής περίπτωσης	33
3.1.2. Το ξέσπασμα της πανδημίας και η ελληνική αντίδραση	38
3.2. Επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα της εργασίας.....	39
3.2.1. Στατιστικά στοιχεία.....	39
3.2.2. Η προσπάθεια για ανάκαμψη.....	43
3.2.3. Η επόμενη ημέρα.....	51

3.3. Προκλήσεις και προοπτικές για το μέλλον	52
Κεφάλαιο 4. Προτάσεις – Συμπεράσματα	56
Επίλογος	58
Βιβλιογραφία	59

Κατάλογος γραφημάτων

Γράφημα 1. Ανεργία στην ΕΕ (Ιανουάριος 2020-Ιούνιος 2022).....	17
Γράφημα 2. Αντίκτυπος της πανδημίας στον μέσο μισθό διεθνώς.....	18
Γράφημα 3. Ποσοστό εργαζομένων σε επισφαλή επαγγέλματα μεταξύ των χωρών του OECD (Στοιχεία 2019).....	24
Γράφημα 4. Κρούσματα του COVID-19 στην Ελλάδα.....	32
Γράφημα 5. Θάνατοι εξαιτίας του COVID-19 στην Ελλάδα.....	33
Γράφημα 6. ΑΕΠ κατά κεφαλήν διαχρονικά στην Ελλάδα και τις χώρες του ΟΟΣΑ.....	37
Γράφημα 7. Ποσοστά ανεργίας στον ενεργό πληθυσμό.....	40
Γράφημα 8. Ποσοστό ηλικιακών ομάδων που ζουν σε ακραίες συνθήκες φτώχειας.....	41
Γράφημα 9. Αναλογία εργαζόμενου πληθυσμού προς τον πληθυσμό ηλικίας 65 ετών και άνω.....	42
Γράφημα 10. Ανεργία των νέων μεταξύ των κρατών του OECD (Σύγκριση δεδομένων 2019-2020).....	45

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1. Ανάπτυξη 2016-2019 και προβλέψεις για το 2020 και 2021	15
Πίνακας 2. Μέτρα για την αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων στις χώρες του OECD....	25
Πίνακας 3. Σύγκριση της περιόδου της οικονομικής κρίσης και της προ της πανδημίας....	35
Πίνακας 4. Νέες προσλήψεις στην Ελλάδα (2018-2020).....	43
Πίνακας 5. Επιλεγμένοι οικονομικοί δείκτες	52

Εισαγωγή

Στις 31 Δεκεμβρίου 2019, ένας νέος κορονοϊός στην πόλη Wuhan, στην επαρχία Hubei, αναφέρθηκε στο Γραφείο του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) στην Κίνα (Jingyi et al., 2021). Ο ιός εξελίχθηκε γρήγορα και αναδείχθηκε ως μια πολύ μεγαλύτερη παγκόσμια κρίση υγείας, πιο σοβαρή από τον ιό SARS-CoV (κορονοϊό με σοβαρό οξύ αναπνευστικό σύνδρομο) του 2003 και τον MERS-CoV (κορονοϊό με το αναπνευστικό σύνδρομο της Μέσης Ανατολής) του 2012 (Li, Liu, Yu, Tang και Tang , 2020). Στις 30 Ιανουαρίου 2020, ο ΠΟΥ δήλωσε ότι ο νέος ιός αποτελεί σημαντικό κίνδυνο για τη δημόσια υγεία. Η Διεθνής Επιτροπή για την Ταξινόμηση του Ιού (ICTV) στις 11 Φεβρουαρίου 2020 περιέγραψε τον νέο ιό ως ένα σοβαρό οξύ κορονοϊικό σύνδρομο (SARS-CoV-2) που επί του παρόντος αναφέρεται ως «COVID-19» από τον ΠΟΥ. Η νόσος κηρύχθηκε γρήγορα ως παγκόσμια πανδημία από τον ΠΟΥ στις 11 Μαρτίου 2020. (Jingyi et al., 2021).

Ο COVID-19 αποτέλεσε ταυτόχρονα μια παγκόσμια κρίση υγείας και μια διεθνή οικονομική απειλή. Το παγκόσμιο lockdown των επιχειρήσεων και των βιομηχανιών που εφαρμόστηκε για την μείωση της διασποράς του ιού δημιούργησε ένα ευρύ φάσμα μοναδικών και θεμελιωδών προκλήσεων τόσο για επιχειρήσεις όσο και για εργαζόμενους σε όλο τον κόσμο. Σε ατομικό επίπεδο, οι πληθυσμοί των εργαζομένων που επλήγησαν από το lockdown από τη μία στιγμή στην άλλη κλήθηκαν είτε να εργαστούν από το σπίτι τους μέσω της τηλεργασίας, είτε να εξακολουθήσουν την εργασία τους όπως πριν σε επαγγέλματα που κρίθηκαν ως απαραίτητα, ενώ δεν έλειψαν και πολλές περιπτώσεις εργαζομένων που έχασαν τη θέση εργασίας τους, καθώς απολύθηκαν και βρέθηκαν σε μία ιδιαίτερα δυσμενή θέση (Kniffin et al., 2021).

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει το θέμα των επιπτώσεων της πανδημίας του COVID-19 στον εργασιακό τομέα της Ελλάδας. Τα ερευνητικά ερωτήματα που προσεγγίζονται στα κεφάλαια που ακολουθούν είναι τα ακόλουθα:

1. Ποιες είναι οι επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19 στην οικονομία και την κοινωνία;

2. Ποιες είναι οι επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19 στον εργασιακό τομέα;
3. Ποιες είναι οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής περίπτωσης;
4. Ποιες επιπτώσεις είχε η πανδημία του COVID-19 στον εργασιακό τομέα στην Ελλάδα;
5. Ποιες είναι οι προτάσεις προς εφαρμογή έτσι ώστε σε ενδεχόμενη νέα κρίση να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές επιδράσεις στον εργασιακό τομέα;

Όσον αφορά τη δομή, το κείμενο που ακολουθεί διαιρείται σε τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας παρουσιάζει γενικά στοιχεία σε ό,τι αφορά την πανδημία του COVID-19, μία σύντομη αναδρομή στο πως αυτή ξεκίνησε και την πορεία που έχει διανύσει έως και την παρούσα στιγμή. Έμφαση δίνεται στις επιπτώσεις της πανδημίας σε όλα τα επίπεδα και τον τρόπο με τον οποίο διαφοροποίησε τη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου σε πεδία όπως είναι η υγεία, η εργασία, η εκπαίδευση και συνολικά, η καθημερινότητα. Πρόκειται για μία σύντομη παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο η πανδημία έχει επιδράσει στην ζωή, αλλά και τη σκέψη του σύγχρονου ανθρώπου, έτσι ώστε, στη συνέχεια, να εστιάσει η παρουσίαση στο πεδίο που αφορά το παρόν κείμενο. Για να γίνουν καλύτερα κατανοητά τα όσα αναφέρονται, θα παρουσιαστούν στατιστικά στοιχεία σε σχέση με τις επιπτώσεις της πανδημίας στους διάφορους τομείς. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από δημοσιεύσεις από την Ελλάδα και το διεθνές πεδίο, την Ευρωπαϊκή Ένωση κ.ο.κ.

Ακολούθως, το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στις επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα της εργασίας, που αποτελεί και το βασικό θέμα του παρόντος πονήματος. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στο σύνολο των αλλαγών που έχουν γίνει εξαιτίας της πανδημίας. Έμφαση δίνεται στην περίπτωση της τηλεργασίας και των διαφόρων παραμέτρων αυτής, καθώς πρόκειται για ένα από τα βασικότερα μέτρα που ελήφθησαν εξαιτίας της ιδιάζουσας αυτής κατάστασης. Επιπλέον, παρουσιάζονται τα μέτρα και οι πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί σε διάφορα κράτη όσον αφορά την εργασία και σχετικά ερευνητικά δεδομένα από τη διεθνή βιβλιογραφία, προηγούμενες έρευνες των τελευταίων δύο ετών αναφορικά με την επίδραση της πανδημίας και τις επιπτώσεις που αυτή είχε στις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η περίπτωση της Ελλάδας και ο τρόπος με τον οποίο η πανδημία έχει αλλάξει τον τομέα της εργασίας. Γίνεται μία σύντομη αναφορά στην εξέλιξη

της πανδημίας στην Ελλάδα και τα δεδομένα που αφορούν τις επιδράσεις της. Ειδική αναφορά γίνεται στον τομέα της εργασίας μέσω της αναζήτησης δεδομένων που σχετίζονται με την εφαρμογή των μέτρων που ελήφθησαν για τη λειτουργία διάφορων τύπων επιχειρήσεων στη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθώς και ερευνητικά δεδομένα σε σχέση με την επίδραση των μέτρων αυτών στις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους. Αναζητούνται, επίσης, ερευνητικά και στατιστικά δεδομένα σε σχέση με τα υπό εξέταση θέματα.

Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζει τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την προηγηθείσα ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και τις προτάσεις προς εφαρμογή στο άμεσο και το απώτερο μέλλον. Έμφαση θα δοθεί στους τρόπους με τους οποίους η πανδημία επέδρασε στον τομέα της εργασίας, τις δυσκολίες που καταγράφηκαν και τον τρόπο αντιμετώπισής τους στο μέλλον, καθώς και τις πρακτικές που εφαρμόστηκαν και είναι πιθανό να μπορούν να παραμείνουν και μετά το τέλος της πανδημίας.

Κεφάλαιο 1. Η πανδημία του COVID-19

1.1. Γενικά στοιχεία για την πανδημία

Τον Δεκέμβριο του 2019, εμφανίστηκε ένα ξέσπασμα συμπτωμάτων που έμοιαζαν με πνευμονία σε ασθενείς που συνδέονταν με την αγορά θαλασσινών στη Wuhan στην Κίνα. Η έρευνα εντόπισε ένα νέο στέλεχος του κορονοϊού που ονομάζεται SARS-CoV-2 (Zhu et al., 2020). Ο COVID-19 είναι μια πολύ μολυσματική ασθένεια που προκαλείται από έναν νέο κορονοϊό που ονομάζεται Σοβαρό Οξύ Αναπνευστικό Σύνδρομο coronavirus-2 (SARS-CoV-2). Ο SARS-CoV-2 έχει υψηλότερη συγγένεια με το ανθρώπινο ACE 2 από το αρχικό στέλεχος του ιού SARS. Ο SARS-CoV-2 είναι ένας μονόκλωνος ιός RNA με περίβλημα θετικής αίσθησης (Cui, 2019). Το ισοβάτιο απελευθερώνει RNA στο κύτταρο, δημιουργούνται αντίγραφα του ιού, τα οποία μολύνουν και αιχμαλωτίζουν περισσότερα κύτταρα, ειδικά αυτά εντός των πνευμόνων. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) κήρυξε αυτή την επιδημία της Wuhan ως πανδημία στις 11 Μαρτίου 2020 ενώ μέχρι τις 21 Σεπτεμβρίου 2020, περίπου 221 χώρες και εδάφη έχουν αναφέρει 4.716.983 θανάτους και 230.028.186 κρούσματα (Ng Kee Kwong et al., 2020).

Μετά την αρχική του έξαρση στην πόλη Wuhan της Κίνας στα τέλη του 2019, ο νέος κορονοϊός – υπεύθυνος για τη νόσο COVID-19 – έγινε γρήγορα πανδημία καθώς εξαπλώθηκε σχεδόν σε όλες τις χώρες του πλανήτη. Μέχρι τα τέλη Αυγούστου 2020, περίπου 25 εκατομμύρια επιβεβαιωμένα κρούσματα και 840 χιλιάδες θάνατοι είχαν αναφερθεί παγκοσμίως, με τις οικονομίες της G20 να αντιπροσωπεύουν το 77% όλων των κρουσμάτων και το 82% όλων των θανάτων. Ο ημερήσιος αριθμός των επιβεβαιωμένων κρουσμάτων κορυφώθηκε σε πολλές χώρες της G20 τον Απρίλιο, αλλά εξακολουθούσε να αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς στην Ινδία, τη Νότια Αφρική και τις οικονομίες της G20 της Λατινικής Αμερικής, ενώ τον Ιούλιο αναφέρθηκε αναζωπύρωση νέων κρουσμάτων σε αρκετές χώρες, κυρίως στην Ηνωμένες Πολιτείες (ILO, 2020).

Η Ευρώπη αρχικά χτυπήθηκε από την πανδημία κατά τους πρώτους μήνες του 2020. Τον Μάρτιο του 2020, ανακοινώθηκε έκτακτη ανάγκη λόγω του ξεσπάσματος της επιδημίας σε

όλο και περισσότερα κράτη, ακολουθούμενη από επιδημία σε σχέση με την εξάπλωση μιας μολυσματικής νόσου που προκαλείται από τον ιό SARS-CoV-2, γνωστό ως COVID-19, που προκάλεσε σημαντικές δυσκολίες στα οικονομικά συστήματα και, κατά συνέπεια, είχε ισχυρό αντίκτυπο στην αγορά εργασίας. Η πανδημία του COVID-19 έχει δραματικό οικονομικό αντίκτυπο στις περισσότερες χώρες (Dias Costa et al., 2020). Σύμφωνα με τους Dingel & Neiman, 2020, ο αριθμός των εργασιακών θέσεων και ρόλων που μπορούσαν να μεταφερθούν στο σπίτι ξεπερνά το 40 τοις εκατό σε Σουηδία και σε Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ το ποσοστό ήταν μειωμένο για τη Γαλλία (38%), την Ιταλία (35%) και την Ισπανία (32%) (Rosak-Szyrocka et al., 2021).

1.2. Οι επιπτώσεις της πανδημίας

Η πανδημία του COVID-19, η έκτακτη ανάγκη για την προστασία της υγείας, αλλά και η οικονομική κρίση που ακολούθησε έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τόσο την κοινωνική όσο και την οικονομική κατάσταση παγκοσμίως. Η υγειονομική αυτή κρίση συνεπάγεται τεράστιες αναταράξεις σε οικονομικό υπόβαθρο οι οποίες επέφεραν πολλά νέα πολιτικά και κοινωνικά μέτρα για τον μετριασμό της μετάδοσης, όπως μέτρα καραντίνας (lockdowns) που προκάλεσαν σημαντική ανασταλτική επίδραση στον οικονομικό κύκλο των επιχειρήσεων και αρνητικές συνέπειες στην απασχόληση (Woods, 2020). Αυτές οι επιπτώσεις ωστόσο παρουσίασαν σε μεγάλο βαθμό γεωγραφική διαφοροποίηση (Kapitsinis, 2020).

Αρχικά, οι επιπτώσεις της πανδημίας είναι ορατές, προφανώς, στον τομέα της υγείας, όπως είναι ευνόητο για μία υγειονομική κρίση όπως η συγκεκριμένη. Οι επιπτώσεις του COVID-19 στην υγεία και την ευημερία δεν έχουν γίνει ομοιόμορφα αισθητές σε όλη την κοινωνία. Ο COVID-19 έχει επιδεινώσει τις υπάρχουσες διαρθρωτικές και κοινωνικές ανισότητες, με ιδιαίτερα αρνητικά αποτελέσματα για την υγεία για όσους βρίσκονται ήδη σε μειονεκτική θέση στην κοινωνία. Συνοπτικά, προσδιορίζονται επτά τομείς στους οποίους αναμένεται να υπάρχουν συνεχείς προκλήσεις και ευκαιρίες: προϋπάρχουσες ανισότητες στον τομέα της υγείας, ψυχική υγεία, κοινωνική μέριμνα, διάρκεια πανδημίας και «long COVID», πληροφορία και επικοινωνία, συλλογή δεδομένων και νέες τεχνολογίες υγείας και περιβαλλοντικές συνθήκες, υγεία και ευημερία (The British Academy, 2020).

Η πανδημία - και η απάντηση των κυβερνήσεων σε αυτήν - έχει προκαλέσει μια δραματική και διαρκή πτώση τόσο στην παγκόσμια ζήτηση όσο και στην παραγωγή. Σε όλο τον κόσμο, εκατομμύρια επιχειρήσεις και τα δισεκατομμύρια μέσα διαβίωσης των ανθρώπων υποφέρουν ή κινδυνεύουν ως αποτέλεσμα. Οι κυβερνήσεις προσπαθούν να παράσχουν προσωρινή στήριξη σε πολλές επιχειρήσεις και νοικοκυριά που δεν έχουν χρηματοοικονομικό απόθεμα. Όμως, όπως σημειώνει ο οικονομολόγος του UC Berkeley, Pierre-Olivier Gourinchas, «η ισοπέδωση της καμπύλης μόλυνσης αναπόφευκτα εντείνει την καμπύλη της μακροοικονομικής ύφεσης» και αυτό ενδέχεται να δράσει αρνητικά και να επιδεινώσει τόσο την υγειονομική όσο και την οικονομική κρίση μακροπρόθεσμα. Δεν υπάρχει κανένας υπεύθυνος τρόπος για τις κυβερνήσεις να τονώσουν τη ζήτηση των καταναλωτών –και συνεπώς την οικονομική ανάπτυξη– μέχρι να περάσει η κρίση υγείας. Ωστόσο, η μακροοικονομική ύφεση φαίνεται ότι έχει, επίσης, σημαντικό ανθρώπινο κόστος – ειδικά σε χώρες χωρίς ισχυρά δίκτυα ασφαλείας για τα εκατομμύρια των εργαζομένων που ξαφνικά βρίσκονται άνεργοι. Αυτό θέτει τις κυβερνήσεις σε διπλό δεσμό. Ο βαθμός στον οποίο η κοινωνική σταθερότητα και ευημερία στον σημερινό κόσμο εξαρτάται από τη συνεχή οικονομική ανάπτυξη έχει γίνει πηγή ευπάθειας απέναντι στην πανδημία COVID-19 (WBCSD, 2020).

Οι επιπτώσεις της πανδημίας ήταν σημαντικές, μεταξύ άλλων, και στο πεδίο της ανάπτυξης με τις προβλέψεις να είναι εξ αρχής δυσσίωνες, όπως φαίνεται στον ακόλουθο πίνακα του INSETE:

Πίνακας 1. Ανάπτυξη 2016-2019 και προβλέψεις για το 2020 και 2021

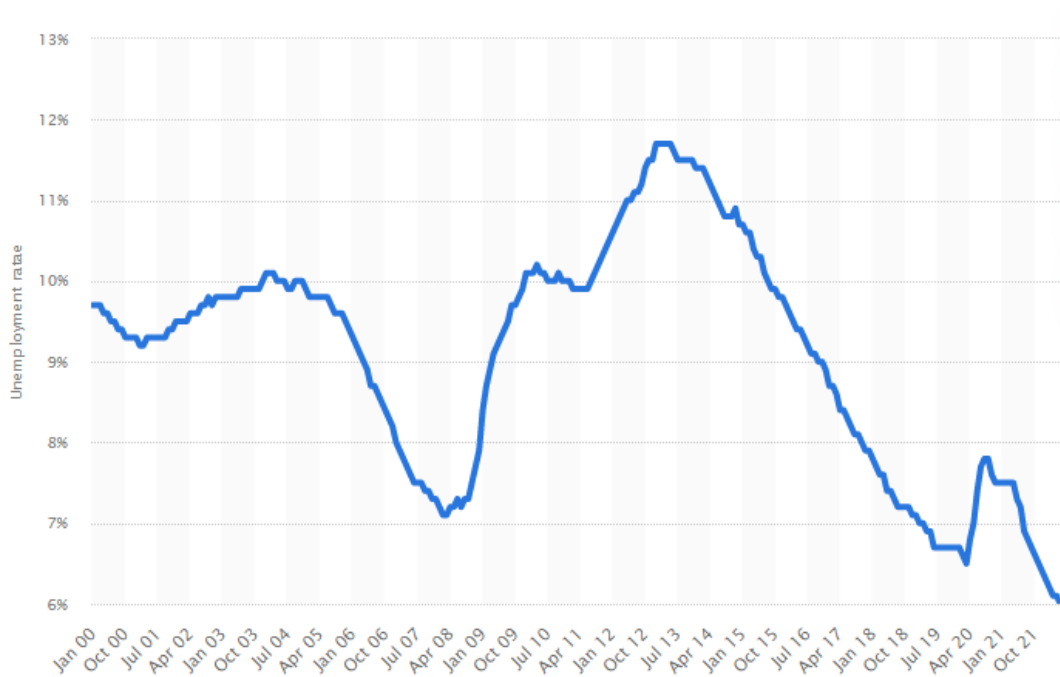
Πίνακας 1.1α. Ανάπτυξη 2016-2019 και προβλέψεις για την ανάπτυξη το 2020 και το 2021 στις μεγάλες χώρες και περιοχές, πριν και μετά τον Covid-19									
Χώρες	2015	2016	2017	2018	2019	Ιανουάριος 2020		Απρίλιος 2020	
						2020*	2021*	2020*	2021*
Παγκόσμια Οικονομία	3,5	3,4	3,8	3,6	2,9	3,3	3,4	-3,0	5,8
Παγκόσμιο Εμπόριο	2,8	2,2	5,4	3,7	1,0	2,9	3,7	-11,0	8,4
ΗΠΑ	2,9	1,6	2,4	2,9	2,3	2,0	1,7	-5,9	4,7
ΕΕ-27	2,2	2,0	2,7	2,2	1,6	1,4	1,4	-7,3	4,7
Ιαπωνία	1,2	0,6	1,9	0,3	1,0	0,7	0,5	-5,2	3,0
ΚΙΝΑ	6,9	6,7	6,8	6,6	6,1	6,0	5,8	1,2	9,2
Ρωσία	-2,3	0,3	1,6	2,3	1,1	1,9	2,0	-5,5	3,5
Καναδάς	0,7	1,1	3,0	1,9	1,5	1,8	1,8	-6,2	4,2
Ην. Βασίλειο	2,3	1,8	1,8	1,3	1,3	1,4	1,5	-6,5	4
Σουηδία	4,5	2,4	2,4	2,2	1,2	1,2	1,5	-6,8	5,2
Ελβετία	1,3	1,7	1,9	2,8	0,8	1,3	1,6	-6,0	3,8
Πηγή: IMF WEO April 2020									
Πίνακας 1.1β. Ανάπτυξη 2016-2019 και προβλέψεις για την ανάπτυξη το 2020 και το 2021 σε επιλεγμένες χώρες της Ζώνης του Ευρώ, πριν και μετά τον Covid-19									
	2015	2016	2017	2018	2019	Ιανουάριος 2020		Απρίλιος 2020	
						2020*	2021*	2020*	2021*
Ζώνη του Ευρώ (ΕΕ-19)	2,1	1,9	2,5	1,9	1,2	1,2	1,2	-7,5	4,7
Γερμανία	1,7	2,2	2,5	1,5	0,6	1,1	1,1	-7,0	5,2
Γαλλία	1,1	1,1	2,3	1,7	1,2	1,1	1,2	-7,2	4,5
Ιταλία	0,9	1,3	1,7	0,8	0,2	0,3	0,6	-9,1	4,8
Ισπανία	3,6	3,0	2,9	2,4	2,0	1,6	1,5	-8,0	4,3
Ιρλανδία	25,1	3,7	8,1	8,2	5,7	3,6	3,2	-6,8	6,3
Βέλγιο	1,7	1,5	2,0	1,5	1,4	1,2	1,0	-6,9	4,6
Ολλανδία	2,0	2,2	2,9	2,6	1,7	1,3	1,3	-7,5	3,0
Ελλάδα	-0,4	-0,2	1,5	1,9	2,2	2,4	2,0	-10,0	5,1
Κύπρος	2,0	6,4	4,4	4,1	3,2	2,8	2,5	-6,5	5,6
Πηγή: IMF WEO April 2020									
Πίνακας 1.1γ. Ανάπτυξη 2016-2019 και προβλέψεις για την ανάπτυξη το 2020 και το 2021 σε επιλεγμένες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης									
Χώρες	2015	2016	2017	2018	2019	Ιανουάριος 2020		Απρίλιος 2020	
						2020*	2021*	2020*	2021*
Πολωνία	3,8	3,1	4,9	5,1	4,1	3,3	3,3	-4,6	4,2
Ουγγαρία	3,5	2,3	4,1	5,1	4,6	2,8	2,8	-3,1	4,2
Τσεχία	5,3	2,5	4,4	2,8	2,5	2,1	2,2	-6,5	7,5
Β. Μακεδονία	3,9	2,8	0,2	2,7	3,2	3,4	3,0		
Σερβία	1,8	3,3	2,0	4,3	3,5	4,0	4,0	-3,0	7,5
Βουλγαρία	3,5	3,8	3,5	3,1	3,7	2,9	3,1	-4,0	6,0
Τουρκία	6,1	3,2	7,5	2,8	0,2	3,0	3,0	-5,0	5,0
Ρουμανία	3,9	4,8	7,1	4,4	3,9	3,8	3,5	-5,0	3,9
Κροατία	2,4	3,5	3,1	2,7	3,0	2,6	2,3	-9,0	4,9
Πηγή: IMF WEO April 2020									

Πηγή: INSETE, 2020

Η πανδημία καθώς και οι ενέργειες που έγιναν για την αποκλιμάκωσή της και που θεσπίστηκαν από τις υγειονομικές αρχές προκάλεσαν σοβαρές διαταραχές στις αγορές εργασίας σε όλο τον κόσμο. Δύο χρόνια μετά την έναρξη της πανδημίας, η ζήτηση εργατικού δυναμικού έχει ανακάμψει και είναι πλέον εξαιρετικά υψηλή σε αρκετές προηγμένες οικονομίες, με τα επίπεδα των κενών θέσεων πολύ πάνω από τα επίπεδα των αρχών του 2020. Ωστόσο, η απασχόληση στις περισσότερες περιπτώσεις δεν έχει ανακτήσει πλήρως τις απώλειες από τους πρώτους μήνες της πανδημίας. Μια πιθανή εξήγηση για αυτήν την ασυνήθιστη συνύπαρξη υποτονικής απασχόλησης και στενών αγορών εργασίας είναι ο ετερογενής αντίκτυπος του «σοκ του COVID-19», ο οποίος μπορεί να έχει προκαλέσει σημαντική αναντιστοιχία μεταξύ των τομέων στους οποίους η αναζήτηση άνεργων για εργασία –όπως το λιανικό εμπόριο και οι βιομηχανίες φιλοξενίας –και εκείνες όπου υπάρχουν οι περισσότερες κενές θέσεις– όπως οι ΤΠΕ και ορισμένες μεταποιητικές βιομηχανίες που επωφελήθηκαν από την αυξημένη ψηφιοποίηση και τη μετατόπιση της κατανάλωσης από τις υπηρεσίες προς τα αγαθά μετά την πανδημία (Pizzinelli & Shibata, 2022).

1.3. Στατιστικά στοιχεία

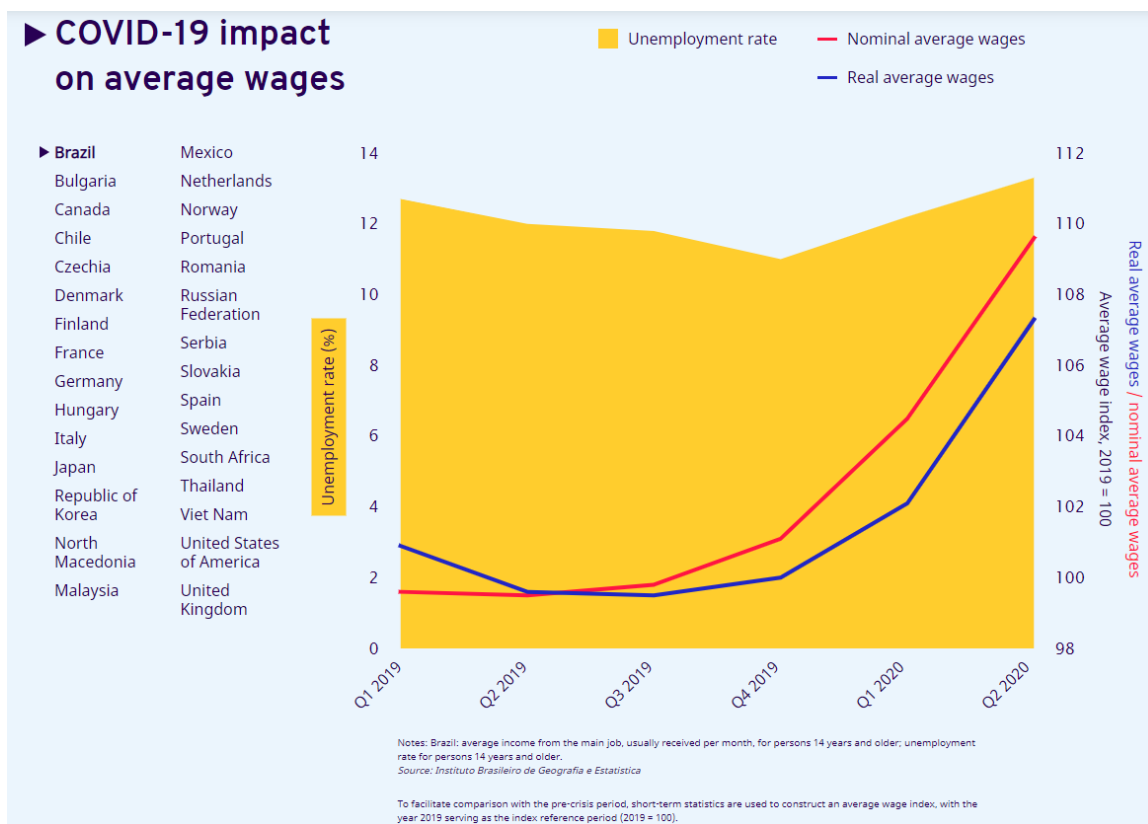
Εξαιτίας της πανδημίας του COVID-19 σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές σε ό,τι αφορά κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η ανεργία ήταν ένα από τα πρώτα σημεία που αξίζει να σημειωθεί, καθώς γνώρισε σημαντική αύξηση εξαιτίας των Lockdown και των μέτρων για την καταστολή της υπερ-μετάδοσης του ιού. Σε αυτό το πλαίσιο, από τις αρχές του 2020 και για τους επόμενους μήνες σημειώθηκε σημαντική αύξηση της ανεργίας και στις χώρες της ΕΕ, ως απόρροια της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης που προέκυψε.

Γράφημα 1. Ανεργία στην ΕΕ (Ιανουάριος 2020-Ιούνιος 2022)

Πηγή: STATISTA, 2022

Εκτός από την ανεργία, η πανδημία είχε άμεσο αντίκτυπο και στους μισθούς στο διεθνές πεδίο. Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η επίδρασή της στον μέσο μισθό σε διάφορες χώρες διεθνώς:

Γράφημα 2. Αντίκτυπος της πανδημίας στον μέσο μισθό διεθνώς

Πηγή: Κοορ, 2021

Κλείνοντας, ένα ιδιαίτερο σημείο που αξίζει να σημειωθεί, καθώς δόθηκε σε αυτό έμφαση από τον ILO (Διεθνής Οργάνωση Εργασίας) είναι η παιδική εργασία που, επίσης, θεωρήθηκε ότι μπορεί να επηρεαστεί από την πανδημία. Όπως επισημάνθηκε, καθώς η οικονομική συρρίκνωση μειώνει τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας για τους γονείς, μπορεί να ωθήσει τα παιδιά τους σε επικίνδυνες εργασίες που χαρακτηρίζονται από την εκμετάλλευση. Η κρίση του COVID-19 προκάλεσε μια άνευ προηγουμένου πτώση της οικονομικής δραστηριότητας και του χρόνου εργασίας. Οι ώρες εργασίας διεθνώς μειώθηκαν το πρώτο τρίμηνο του 2020 κατά περίπου 4,5 % αν το συγκρίνουμε με τους 3 τελευταίους μήνες του 2019. Αυτό ανέρχεται σε περίπου 130 εκατομμύρια θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης, υπολογίζοντας 48 ώρες εργασίας την εβδομάδα.

Λιγότερες ευκαιρίες απασχόλησης και χαμηλότεροι μισθοί μπορούν να οδηγήσουν τους ανθρώπους σε άτυπη εργασία ή σε εργασιακά περιβάλλοντα όπου κυριαρχεί η εκμετάλλευση, η οποία μπορεί να καταστείλει περαιτέρω τους μισθούς και με τη σειρά της να συμβάλει στην αύξηση της παιδικής εργασίας. Σε σύγκριση με τους ενήλικους, τα παιδιά είναι πιο πιθανό να δεχτούν εργασία με μικρότερη αμοιβή και σε μη αξιοπρεπείς συνθήκες. Οι επιχειρήσεις μπορεί σκόπιμα να επιδιώκουν να προσλάβουν ανηλίκους για να μειώσουν το κόστος και να αυξήσουν τις αποδοχές. Όταν τα ενήλικα μέλη μίας οικογένειας δεν μπορούν να βρουν δουλειά και ξεμείνουν από επιλογές για διατροφή ακόμα και στο σπίτι, τα παιδιά μπορεί να απομακρυνθούν, καθιστώντας τα ευάλωτα στην εκμετάλλευση. Κάτι τέτοιο υπήρχε φόβος να γίνει κατά την περίοδο του COVID-19, ιδιαίτερα στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, εξαιτίας της αυξανόμενης ανεργίας και φτώχειας.

Κεφάλαιο 2. Οι επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα της εργασίας

Ήδη από την αρχή της πανδημίας, η εκτίμηση ήταν ότι ο COVID-19 θα έχει πολλές συνέπειες στη λειτουργία της αγοράς εργασίας και την επίτευξη των στόχων των επιμέρους επιχειρήσεων. Ανεξάρτητα από το κύριο μέλημα της υγείας του πληθυσμού, των εργαζομένων και του ευρύτερου οικογενειακού τους κύκλου, ο Covid-19 μαζί με τις οικονομικές συνέπειες που προβλέπονταν ότι θα επιφέρει ήταν σίγουρο ότι θα επιφέρει και αλλαγές στον εργασιακό τομέα: 1) Στον αριθμό των θέσεων εργασίας με κίνδυνο να αυξηθεί τόσο η ανεργία όσο και η υποαπασχόληση, 2) στην εργασιακή ποιότητα (π.χ. τις αποδοχές και την πρόσβαση στην κοινωνική ασφάλιση και προστασία) και φυσικά 3) τις συνέπειες σε κάποιες ομάδες που καθίστανται πιο ευάλωτες στα δυσμενή αποτελέσματα της αγοράς εργασίας (ILO, 2021).

2.1. Πανδημία και αγορά εργασίας

Η κρίση του COVID-19 πολύ σύντομα μετατράπηκε σε οικονομικό σοκ και στα εργασιακά δρώμενα, με άμεσες επιρροές στις προσφερόμενες ποσότητες αγαθών και υπηρεσιών, αλλά και στις αντίστοιχες ζητούμενες ποσότητες. Οι διακοπές στις διαδικασίες παραγωγής, ξεκινώντας από την Ασία, σύντομα εξαπλώθηκαν στις αλυσίδες εφοδιασμού σε όλο τον κόσμο. Όλες οι επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως μεγέθους, αντιμετώπισαν σοβαρές προκλήσεις, ιδιαίτερα εκείνες που δραστηριοποιούνται στους κλάδους της αεροπορίας, του τουρισμού και της φιλοξενίας, με πραγματική απειλή σημαντικής μείωσης των εσόδων, αφερεγγυότητας και απώλειας θέσεων εργασίας σε συγκεκριμένους τομείς. Η διατήρηση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων εξ αρχής θεωρήθηκε ότι θα είναι ιδιαίτερα δύσκολη για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις που έχουν μειωμένη ικανότητα προσαρμογής σε αυτές τις αλλαγές (MME). Μετά τις ταξιδιωτικές απαγορεύσεις, το κλείσιμο των συνόρων καθώς και τα ευρύτερα περιοριστικά μέτρα, πολλοί άνθρωποι δεν μπορούσαν να μεταβούν στους

τόπους εργασίας τους ή να εκτελέσουν τις εργασίες τους, πράγμα που είχε αρνητικές συνέπειες στο εισόδημά τους, ιδιαίτερα για τους περιστασιακά απασχολούμενους εργαζόμενους. Οι καταναλωτές σε πολλές οικονομίες φάνηκε ότι ήταν ανίκανοι ή απρόθυμοι να αγοράσουν αγαθά και υπηρεσίες. Οι επιχειρήσεις ήταν αναμενόμενο να προβούν σε καθυστερήσεις των επενδύσεών τους, όπως η επένδυση σε ανθρώπινο δυναμικό, λόγω του αβέβαιου της κατάστασης αλλά και του φόβου που αυτή προκαλούσε (ILO, 2021).

Η πανδημία του COVID-19 και τα αντίστοιχα μέτρα που θεσπίστηκαν με σκοπό τον περιορισμό του από τις κυβερνήσεις αποτελούσαν έναν συνδυασμό κραδασμών τόσο για την προσφορά όσο και για τη ζήτηση με σημαντική ετερογένεια και πολύπλοκες επιδράσεις σε όλους τους τομείς (Alfaro et al., 2020). Από τη μία πλευρά, το lockdown επιβάλλει την πλήρη ή μερική παρεμπόδιση της οικονομικής δραστηριότητας σε συγκεκριμένους κλάδους. Από την άλλη πλευρά, ο φόβος της μετάδοσης μείωσε άμεσα τη ζήτηση για συγκεκριμένα προϊόντα και υπηρεσίες (όπως ξενοδοχεία και εστιατόρια ή ταξίδια). Τελικά, όπως έχει συζητηθεί ευρέως σε σχετικές μελέτες, η έκθεση ενός κλάδου στο σοκ του COVID-19 καθορίστηκε έντονα από την ένταση των επαφών μεταξύ των ανθρώπων (Famiglietti et al., 2020) και την ικανότητα εκτέλεσης εργασιών εξ αποστάσεως - που ονομάζεται επίσης «τηλεργασία» (Dingel & Neiman, 2020). Τέλος, η ασύμμετρη διαταραχή που προκλήθηκε από την πανδημία μπορεί να έχει θέσει σε κίνηση μακροπρόθεσμες διαρθρωτικές προσαρμογές στην οικονομία μέσω πολλών καναλιών. Για παράδειγμα, η ζήτηση για ορισμένα προϊόντα και υπηρεσίες μπορεί να έχει μειωθεί ή να έχει αυξηθεί μόνιμα. Από την πλευρά της παραγωγής, οι επιχειρήσεις ορισμένων τομέων μπορεί να έχουν επενδύσει σε τεχνολογίες εξοικονόμησης εργασίας, μειώνοντας έτσι τη ζήτηση για εργαζομένους.

Η αγορά εργασίας των νέων επηρεάστηκε, επίσης, σε μεγάλο βαθμό από την πανδημία του COVID-19. Οι νέοι, ιδιαίτερα εκείνοι που εγκατέλειψαν πρόσφατα την εκπαίδευση, είναι πιθανό να πληγούν ιδιαίτερα σκληρά από την οικονομική ύφεση, ανεξάρτητα από την αιτία της. Πράγματι, τα στοιχεία που αφορούν την περίοδο της πανδημίας δείχνουν ότι οι νεότεροι άνθρωποι επωμίστηκαν το κύριο βάρος των αρχικών οικονομικών επιπτώσεων από την συγκεκριμένη συγκυρία. Σύμφωνα με έρευνα του Institute for Fiscal Studies, το πρώτο lockdown έπληξε περισσότερο τους νέους ανθρώπους, με τους εργαζόμενους κάτω των 25 ετών να έχουν περίπου δυόμισι φορές περισσότερες πιθανότητες να εργάζονται σε τομείς που έκλεισαν σε σύγκριση με άλλους εργαζόμενους (Dias Costa et al., 2020).

Επίσης, δεδομένου ότι θα φέρουν το μεγαλύτερο βάρος βραχυπρόθεσμα οι νέοι, είναι επίσης πιθανό να επηρεαστούν αρνητικά και μακροπρόθεσμα, καθώς ο πλήρης οικονομικός αντίκτυπος της κρίσης πλήττει ευρέως την αγορά εργασίας. Πρόσφατη έρευνα του Resolution Foundation (Henehan, 2020) εκτίμησε τις πιθανές θέσεις απασχόλησης και πτώσεων των μισθών που μπορεί να αντιμετωπίσουν οι νέοι άνθρωποι ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης. Μοντελοποιώντας την επίδραση της υψηλής ανεργίας στα αποτελέσματα απασχόλησης των αποφοίτων που ολοκληρώνουν την εκπαίδευση, διαπιστώθηκε ότι το ποσοστό απασχόλησης των σημερινών αποφοίτων προβλέπεται να είναι κατά 13% χαμηλότερο, τρία χρόνια αργότερα, από ό,τι θα ήταν αν δεν υπήρχε η κρίση. Τα ποσοστά απασχόλησης των εργαζομένων μεσαίας και χαμηλής ειδίκευσης αναμενόταν να μειωθούν ακόμη περισσότερο. Η μελέτη εκτιμούσε επίσης, την πιθανότητα μείωσης των μισθών για όσους καταφέρνουν να βρουν δουλειά, εκτιμώντας μια μείωση 7% στην ωριαία αμοιβή δύο χρόνια μετά την αποχώρηση από την εκπαίδευση. Η αμοιβή προβλεπόταν να είναι πιο χαμηλή για όσους είχαν προσόντα μεσαίου και κατώτερου επιπέδου (CIPD, 2020).

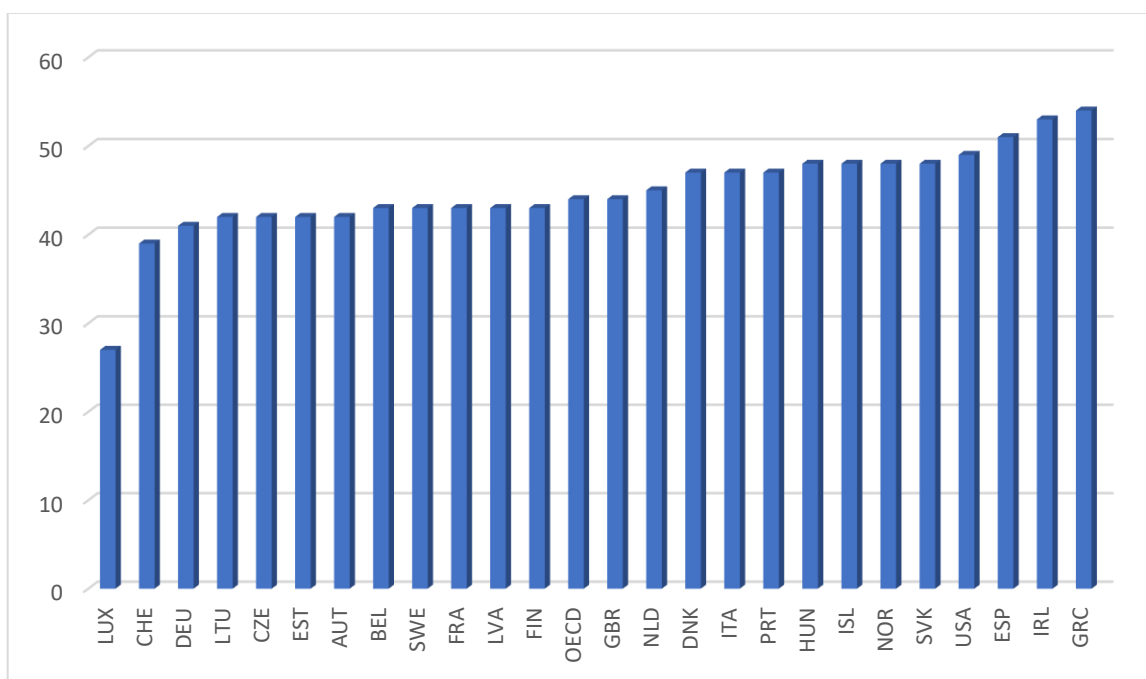
Εξάλλου, όπως παρατηρήθηκε από πληθώρα ερευνών που διεξήχθησαν κατά τους πρώτους μήνες της πανδημίας (βλ. σχετ. Andersen et al., 2020· Blundell et al., 2020· del Rio-Chanona et al., 2020) οι συνέπειες από την πανδημική κρίση αποτελούσαν μία ασύμμετρη απειλή, ειδικότερα για εκείνες τις χώρες και τα μερίδια εργαζομένων που ήταν πιο ευάλωτα στο να δεχθούν μεγαλύτερο πλήγμα. Ο COVID-19 έχει ισχυρό αντίκτυπο ειδικά στις τοπικές αγορές εργασίας των μεγάλων πόλεων. Οι διαφορές μεταξύ τους είναι πολύ σαφείς. Πριν από την πανδημία, τονίστηκαν οι μεγάλες δυσκολίες στην προσέλκυση και διατήρηση πολύτιμων εργαζομένων στον οργανισμό. Κατά συνέπεια, οι οργανισμοί αναζήτησαν διάφορες μεθόδους όχι μόνο στον τομέα της ενεργού πρόσληψης εργαζομένων, αλλά και στη δημιουργία ελκυστικών συνθηκών απασχόλησης για αυτούς και στην προσφορά διαφόρων ειδών παροχών. Η οικονομική κρίση που προκλήθηκε από τον COVID -19 δεν ήταν μόνο η αιτία της μείωσης του αριθμού των δημοσιευμένων προσφορών εργασίας, αλλά και της αλλαγής του περιεχομένου των αγγελιών θέσεων εργασίας, οι οποίες δεν είναι τόσο ελκυστικές όσο πριν από πλευράς παροχών, π.χ. αθλητικές κάρτες ή ιατρικό πακέτο. Η έκθεση της Grant Thornton δείχνει ότι τον Μάιο του 2020, οι εργοδότες απέσυραν τα περισσότερα από τα πρόσθετα οφέλη που προσφέρονται στους μελλοντικούς εργαζομένους, διατηρώντας επί του παρόντος μόνο το 30%. Οι εταιρείες προσφέρουν στους αιτούντες ένα πακέτο ιδιωτικής ιατρικής περίθαλψης και μόνο το 27 % προσφέρει παροχές

που αφορούν στην αθλητική κάρτα. Η μείωση της ελκυστικότητας των αγγελιών εργασίας προκαλείται από τους εργοδότες που έχουν πλέον την ανάγκη να περιορίσουν το λειτουργικό κόστος της επιχείρησής τους με κάθε δυνατό τρόπο (Rosak-Szyrocka et al., 2021).

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο αντίκτυπος της κρίσης COVID-19 στην αγορά εργασίας διέφερε σημαντικά μεταξύ των ομάδων εργαζομένων, ανάλογα με τους τύπους θέσεων εργασίας που κατείχαν. Οι εργαζόμενοι σε θέσεις εργασίας που δεν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν απομακρυσμένα και απαιτούσαν στενή φυσική εγγύτητα και υψηλή αλληλεπίδραση με άλλα άτομα, έχουν πληρώσει διπλό τίμημα όσον αφορά τόσο υψηλότερο κίνδυνο απώλειας εισοδήματος, όταν μειώθηκαν οι ώρες τους ή τερματίστηκαν οι θέσεις εργασίας τους, όσο και υψηλότερο κίνδυνο μόλυνσης όταν συνέχισαν να εργάζονται. Επειδή οι πιο μειονεκτούσες κοινωνικοοικονομικές ομάδες τείνουν να υπερεκπροσωπούνται σε αυτούς τους τύπους θέσεων εργασίας, η πανδημία έχει επιδεινώσει τις ανισότητες στην αγορά εργασίας. Τα τεράστια βήματα που έλαβαν οι κυβερνήσεις των χωρών του ΟΟΣΑ για τη βελτίωση της πρόσβασης και η γενναιοδωρία της στήριξης του εισοδήματος εκτός εργασίας καθώς και των προγραμμάτων διατήρησης θέσεων εργασίας, έχουν αμβλύνει μόνο εν μέρει τον άνισο αντίκτυπο της κρίσης. Στην πραγματικότητα, η πρόσβαση στην υποστήριξη στη διάρκεια της περιόδου των lockdown, αλλά και μετά το πέρας αυτής, ήταν συχνά πιο δύσκολη για τους εργαζόμενους σε ευάλωτες ομάδες, οι οποίοι απασχολούνται δυσανάλογα σε πιο επισφαλείς θέσεις εργασίας με χειρότερες συνθήκες εργασίας (OECD, 2022).

Όταν ξέσπασε η πανδημία, οι εργαζόμενοι σε θέσεις εργασίας που δεν επιδέχονταν εξ αποστάσεως εργασία και που απαιτούσαν από τον εργαζόμενο να εκτελεί εργασίες σε στενή φυσική εγγύτητα με άλλα άτομα, εκτέθηκαν σε υψηλότερο κίνδυνο απώλειας εισοδήματος (μέσω μειώσεων ωρών εργασίας ή απώλειας θέσεων εργασίας) και παρέμειναν απασχολούμενοι, σε υψηλότερο κίνδυνο μετάδοσης. Στην αρχή της πανδημικής κρίσης, στο σύνολο των κρατών του ΟΟΣΑ, το 44% των εργαζομένων βρίσκονταν σε αυτές τις «επικίνδυνες» θέσεις εργασίας. Το ποσοστό κυμαίνεται από 40% ή λιγότερο στη Λιθουανία, τη Γερμανία, την Τσεχική Δημοκρατία και το Λουξεμβούργο, σε λίγο πάνω από το 50% στην Ισπανία, την Ιρλανδία και την Ελλάδα. Παραδείγματα αυτών των επαγγελματιών περιλαμβάνουν εργαζόμενους στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, ταμίες, εργαζόμενους προσωπικής φροντίδας, εργαζόμενους στην επεξεργασία τροφίμων, εργάτες

οικοδομών και συναρμολογητές (OECD, 2022). Όπως φαίνεται από το ακόλουθο γράφημα, οι εργαζόμενοι στα πλέον επισφαλή επαγγέλματα για την περίοδο της πανδημίας δεν κατανέμονται πάντα ομοιόμορφα σε σχέση με το σύνολο των εργαζομένων, με την Ελλάδα να έχει το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών μεταξύ των κρατών μελών του OECD. Τα επαγγέλματα που βρίσκονταν σε μεγαλύτερο κίνδυνο περιλαμβάνουν εργασίες που συνήθως δεν γίνονταν εξ αποστάσεως πριν από την πανδημία και περιλάμβαναν σημαντικό επίπεδο φυσικής εγγύτητας με άλλους ανθρώπους, γι' αυτό και σε μεγάλο βαθμό ήταν απαγορευτικά μετά το ξέσπασμά της (Basso et al., 2020).

Γράφημα 3. Ποσοστό εργαζομένων σε επισφαλή επαγγέλματα μεταξύ των χωρών του OECD (Στοιχεία 2019)

Πηγή: OECD, 2022

2.2. Μέτρα και πολιτικές

Ενώ η πανδημία του Covid-19 ανέτρεψε πολύ γρήγορα την κανονικότητα των πραγμάτων γύρω από τα εργασιακά, επίσης συνέβαλλε στην επίσπευση των διαδικασιών που ήδη είχαν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους γύρω από μεταφορά του παραδοσιακού τρόπου εργασίας στη νέα ψηφιακή πραγματικότητα. Ωστόσο, μια βασική διαφορά όταν εξετάζεται η έρευνα σχετικά με πρακτικές όπως η Εργασία από το σπίτι πριν από την πανδημία, είναι ότι τότε ανταποκρινόταν συχνά στις προτιμήσεις των εργαζομένων, ενώ ο COVID-19 ανάγκασε πολλούς σε υποχρεωτική εργασία από το σπίτι, παρά συχνά τη θέλησή τους και τις προτιμήσεις τους (Kniffin et al., 2021).

Ενδεικτικά, στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα μέτρα που ελήφθησαν από κράτη μέλη του OECD για την αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων.

Πίνακας 2. Μέτρα για την αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων στις χώρες του OECD

	Στρατηγικές για την καθοδήγηση πολιτικών	Παροχή έκτακτου και συμπληρωματικού εισοδήματος	Επιδοτήσεις προσλήψεων για την προώθηση απασχόλησης	Υποστήριξη ευκαιριών μάθησης και μαθητείας	Ενδυνάμωση των υπηρεσιών εργασίας	Επέκταση και χρηματοδότηση των υπηρεσιών υγείας για τους νέους
Αυστραλία	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Αυστρία	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Βέλγιο	✓		✓	✓	✓	✓
Καναδάς	✓			✓	✓	✓
Χιλή			✓	✓	✓	✓
Κολομβία	✓	✓	✓	✓	✓	
Τσεχία		✓	✓			
Δανία		✓		✓	✓	✓
Εσθονία	✓		✓			
Φινλανδία	✓	✓		✓		✓
Γαλλία		✓	✓	✓	✓	✓
Γερμανία	✓	✓		✓	✓	✓
Ελλάδα	✓	✓	✓	✓		
Ουγγαρία	✓		✓	✓	✓	
Ισλανδία		✓		✓		✓

Ιρλανδία		✓	✓	✓	✓	✓
Ισραήλ		✓		✓		
Ιταλία	✓		✓	✓		
Ιαπωνία	✓	✓			✓	
Κορέα	✓	✓		✓	✓	✓
Λετονία	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Λιθουανία	✓		✓	✓		✓
Λουξεμβούργο	✓	✓	✓	✓		
Μεξικό	✓	✓			✓	
Ολλανδία		✓		✓	✓	✓
Νέα Ζηλανδία	✓	✓	✓	✓	✓	
Νορβηγία	✓	✓		✓	✓	✓
Πολωνία		✓	✓		✓	✓
Πορτογαλία	✓		✓	✓		
Σλοβακία	✓		✓			
Σλοβενία	✓		✓			
Ισπανία				✓		
Σουηδία	✓	✓	✓	✓		✓
Ελβετία	✓			✓		
Τουρκία	✓		✓	✓	✓	
Ηνωμένο Βασίλειο	✓	✓	✓	✓		✓
ΗΠΑ	✓			✓	✓	✓

Πηγή: OECD, 2022

2.3. Ερευνητικά δεδομένα από το διεθνές πεδίο

Ένα από τα βασικά σημεία όπου πραγματοποιήθηκαν αλλαγές στη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19 ήταν η εξ αποστάσεως εργασία (τηλεργασία) ή αλλιώς εργασία από το σπίτι, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο. Μια έρευνα της Gartner (2020) σε 229 τμήματα Ανθρώπινου Δυναμικού (HR) έδειξε ότι περίπου οι μισές εταιρείες είχαν περισσότερο από το 80% των εργαζομένων τους να εργάζονται απομακρυσμένα κατά τις πρώτες φάσεις της πανδημίας COVID-19, ενώ εκτιμάται ότι αυτή η εξέλιξη ρουτίνας μακροπρόθεσμα θα αύξανε, συνολικά, την εξ αποστάσεως εργασία μετά την πανδημία. Η

ανάγκη για εκατομμύρια εργαζομένους να εργαστούν από το σπίτι ως απόκριση στον COVID-19 και τις ανάγκες που απορρέουν από τα σχετικά μέτρα έχει επιταχύνει τις πρόσφατες τάσεις απομακρυσμένης εργασίας που διευκολύνεται από την άνοδο των τεχνολογιών συνδεσιμότητας και επικοινωνίας. Ενώ η "απομακρυσμένη εργασία" είναι μια ευρύτερη κατηγορία, καθώς μπορεί να περιλαμβάνει την εργασία από οπουδήποτε, δηλαδή, όχι απαραίτητα από το σπίτι, η εργασία από το σπίτι σαν όρος προτιμήθηκε και, μάλιστα, φαίνεται ότι έχει ευεργετικά αποτελέσματα και σε άλλες περιπτώσεις, για παράδειγμα, σε περιπτώσεις εργαζομένων που δεν χρειάζεται να έρχονται σε αλληλεπίδραση με τους άλλους συχνά και, ως εκ τούτου, είναι περισσότερο παραγωγικοί όταν δουλεύουν από τον δικό τους χώρο (Allen, Cho, & Meier, 2014).

Ωστόσο, καθώς μεγάλος αριθμός εργαζομένων αναγκάστηκε να εργάζεται από το σπίτι, πολλοί αντιμετωπίζουν προκλήσεις λόγω τέτοιων θεμελιωδών ζητημάτων όπως η έλλειψη χώρου και περιβάλλοντος που ευνοεί την εργασία, χωρίς περισπασμούς. Οι εργαζόμενοι που ζούσαν με άλλους, για παράδειγμα, που είχαν οικογένεια, φάνηκε ότι αντιμετώπισαν περισσότερες και ευρύτερες προκλήσεις σε σχέση με εκείνους που ζούσαν μόνοι, καθώς έπρεπε να ανταπεξέλθουν στους περισπασμούς του περιβάλλοντός τους. Επίσης, οι εργαζόμενοι συχνά βρίσκουν δύσκολο να διατηρούν τα όρια μεταξύ εργασίας και μη εργασίας (Ramarajan & Reid, 2013). Ο αναγκαστικός περιορισμός των εργαζομένων κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID 19 έχει περιπλέξει περαιτέρω αυτό το ζήτημα. Ενώ η προοπτική της εργασίας από το σπίτι μπορεί να ακούγεται ελκυστική εάν προσφέρει ασφάλεια και ένα οικείο περιβάλλον, η απουσία διαχωρισμού μεταξύ της εργασίας και της οικιακής καθημερινότητας και η έλλειψη μετακινήσεων για την παροχή μιας μετάβασης μεταξύ των δύο τομέων μπορεί επίσης να προσθέσει βάρος στους εργαζομένους (Kniffin et al., 2021).

Αξίζει να παρουσιαστεί, επίσης, μία έρευνα του OECD αναφορικά με τις αλλαγές που έφερε η κρίση της πανδημίας του COVID-19 στα προσόντα και τις δεξιότητες που απαιτούνται στην αγορά εργασίας. Η πανδημία, καθώς και τα μέτρα περιορισμού και μετριασμού που είχαν σχεδιαστεί για να σταματήσουν την εξάπλωσή της, είχαν μεγάλο αλλά ετερογενή αντίκτυπο στη ζήτηση για δεξιότητες. Στις αρχές Μαΐου του 2020, ο συνολικός όγκος των διαδικτυακών κενών θέσεων εργασίας είχε μειωθεί ήδη κατά πάνω από 50% σε όλες τις χώρες που αναλύθηκαν σε σχέση με την αρχή του έτους, με ακόμη μεγαλύτερες μειώσεις σε ορισμένους τομείς. Ωστόσο, η ζήτηση για ειδικές δεξιότητες στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης

και στην εφοδιαστική αλυσίδα αυξήθηκε. Υπάρχουν, επίσης, στοιχεία για αύξηση των κενών θέσεων που αφορούν ρυθμίσεις εξ αποστάσεως εργασίας. Η σύντομη έκθεση του OECD δείχνει, ακόμη, ότι η κρίση επηρέασε διαφορετικά άτομα με διαφορετικά επίπεδα μορφωτικών προσόντων και ότι αυτή η επίδραση διέφερε μεταξύ των χωρών που αναλύθηκαν (OECD, 2019).

Ο όγκος των διαδικτυακών αγγελιών θέσεων εργασίας, πιο συγκεκριμένα, μειώθηκε σημαντικά από την αρχή της πανδημικής κρίσης και την εισαγωγή των μέτρων περιορισμού που σχετίζονται με τον COVID-19. Το δεύτερο εξάμηνο του 2020, οι κενές θέσεις εργασίας που διαφημίστηκαν στο διαδίκτυο σε Αυστραλία, Καναδά, Νέα Ζηλανδία, Βρετανία και ΗΠΑ μειώθηκαν απότομα και στις αρχές Μαΐου, ο όγκος των διαδικτυακών κενών θέσεων εργασίας είχε μειωθεί κατά πάνω από 50% και στις πέντε αυτές χώρες σε σύγκριση με την αρχή του έτους. Τα στοιχεία δείχνουν ότι η πτώση ήταν εκτεταμένη, επηρεάζοντας σχεδόν όλους τους τομείς και τα επαγγέλματα στις πέντε οικονομίες. Μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου, η πτώση στις διαδικτυακές αναρτήσεις θέσεων εργασίας ήταν ακόμα πιο πολύ εμφανής στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο Ηνωμένο Βασίλειο (Knutsson et al., 2021).

Η μεταβαλλόμενη φύση της εργασίας λόγω των μέτρων περιορισμού του COVID-19 οδήγησε σε αύξηση του αριθμού των αγγελιών εργασίας που διαφήμιζαν την «εργασία από το σπίτι» ως απαιτούμενη προϋπόθεση. Αυτό το αποτέλεσμα ήταν συνεπές με την ευρεία χρήση πρακτικών εξ αποστάσεως εργασίας στις πέντε χώρες που εξετάστηκαν, στην προσπάθεια διατήρησης της οικονομικής τους δραστηριότητας και υπέρβασης των περιορισμών OECD, 2021).

Η κρίση του COVID-19 είχε πιο δυσμενείς επιπτώσεις στη ζήτηση για θέσεις εργασίας που απαιτούν χαμηλότερα προσόντα, αλλά όχι σε όλες τις χώρες. Για παράδειγμα, μέχρι τα τέλη Απριλίου 2020 στην Αυστραλία και το Ηνωμένο Βασίλειο ο όγκος των αγγελιών θέσεων εργασίας που απαιτούσαν όχι και τόσο υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης (δευτεροβάθμιας ή χαμηλότερης εκπαίδευσης) μειώθηκε κατά περίπου 40% ενώ εκείνων για εργαζομένους υψηλόβαθμης ειδίκευσης (μάστερ ή διδακτορικό) κατά περίπου 25%. Στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά, ωστόσο, οι διαφορές μεταξύ των εκπαιδευτικών επιπέδων ήταν λιγότερο έντονες (Knutsson et al., 2021).

Η ζήτηση για εργαζομένους σε τομείς «πρώτης γραμμής» ή σε αυτούς που εμπλέκονταν στη διαχείριση της πανδημίας COVID-19, ήταν πολύ ισχυρή, όπως αποδεικνύεται είτε από

τον αυξανόμενο αριθμό θέσεων εργασίας που διαφημίζονταν είτε από τη λιγότερο απότομη μείωση των αποσπάσεων σε σχέση με άλλους τομείς. Για παράδειγμα, και στις πέντε χώρες που αναλύθηκαν, οι διαδικτυακές αγγελίες θέσεων εργασίας στον τομέα της υγείας και σε άλλους «βασικούς» τομείς όπως το λιανικό εμπόριο, αυξήθηκαν πάνω από τα συνηθισμένα επίπεδα τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 2020. Αντίθετα, οι κενές θέσεις εργασίας που δημοσιεύτηκαν στο διαδίκτυο μειώθηκαν σημαντικά σε τομείς που έπρεπε να κλείσουν λόγω των περιορισμών κοινωνικής αποστασιοποίησης που επέβαλλαν οι κυβερνήσεις, όπως οι τομείς της διασκέδασης και της φιλοξενίας (OECD, 2020).

Όταν εξετάζουμε τις υποκείμενες δεξιότητες που αναφέρονταν στις αγγελίες εργασίας, στοιχεία από όλες τις χώρες που αναλύθηκαν δείχνουν μια ισχυρή αύξηση της ζήτησης για τεχνικές ικανότητες στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, όπως «έκτακτη και εντατική φροντίδα» ή «βασική φροντίδα ασθενών», σε σχέση με την προ - κρίσης περίοδο. Οι ποιοτικές δεξιότητες, όπως οι «επικοινωνιακές δεξιότητες» ή η «ομαδική εργασία» παραμένουν επίσης σε μεγάλη ζήτηση μεταξύ των κορυφαίων θέσεων που διαφημίζονται πιο συχνά στην αγορά εργασίας (OECD, 2021).

Είναι επομένως βασικό για τις κυβερνήσεις να υποστηρίξουν την ανάπτυξη δεξιοτήτων που ενισχύουν την αποτελεσματικότητα των ατόμων καλύπτοντας τη ζήτηση από τις αγορές εργασίας. Μεσοπρόθεσμα, η αγορά εργασίας και οι κοινωνικές πολιτικές θα έπρεπε να προσαρμοστούν σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο τοπίο και οι πολιτικές παρεμβάσεις θα έπρεπε να προσαρμοστούν σύμφωνα με την εξέλιξη της εξάπλωσης του ιού και να προσαρμοστούν στη θεσμική και οικονομική δομή κάθε χώρας. Τέλος, προκειμένου να διασφαλιστεί μια μακροπρόθεσμη ανάκαμψη, οι κυβερνήσεις έπρεπε να αντιμετωπίσουν προϋπάρχουσες διαρθρωτικές προκλήσεις με τη δυνατότητα να επιταχυνθούν και να καταστούν εφαρμόσιμες μετά την κρίση του COVID-19. Μεταξύ αυτών, η παροχή επαρκούς υποστήριξης σε εργαζομένους με χαμηλή ειδίκευση και ευάλωτα άτομα μέσω αποτελεσματικών πολιτικών επανεκπαίδευσης και αναβάθμισης των δεξιοτήτων (OECD, 2021).

Συνολικά, η πανδημία του COVID-19 επηρέασε ταχύτατα την παγκόσμια οικονομία και την παγκόσμια αγορά εργασίας προκαλώντας τους νομοθέτες να παρακολουθούν στενά τις εξελίξεις προκειμένου να είναι σε θέση να προβαίνουν σε άμεσες πολιτικές ενέργειες. Παρόλα αυτά, όπως αποδείχθηκε, λόγω των ραγδαίων επιπτώσεων της πανδημίας οι

συνήθεις τρόποι και η ταχύτητα συλλογής αυτών των δεδομένων πληροφόρησης σχετικά με τις τάσεις των αγορών και τα αποτελέσματά τους δεν επαρκούσαν. Για παράδειγμα, ακόμη και καλά σχεδιασμένες έρευνες, όπως η Έρευνα Τρέχοντος Πληθυσμού (CPS) στις Ηνωμένες Πολιτείες, αποδείχθηκε ότι δεν επαρκούσαν και δεν μπορούσαν να συμβαδίσουν με την ταχεία εξάπλωση του ιού και τις ανατρεπτικές επιπτώσεις του. Τα συγκεντρωτικά δεδομένα που δημοσιεύτηκαν με μικρότερες χρονικές καθυστερήσεις, όπως στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών, επίσης αποδείχθηκε ότι ήταν αναποτελεσματικά ως προς την έγκαιρη και ολοκληρωμένη ενημέρωση των δεδομένων (Cajner et al, 2020).

Επιπρόσθετα, η κοινωνική απόσταση και τα άλλα μέτρα πρόληψης της μετάδοσης του ιού επηρέασαν αρκετά τους τρόπους συλλογής αυτών των δεδομένων και τις ενέργειες γύρω από αυτά με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν αμφιβολίες τόσο αναφορικά με την ποιότητά τους, όσο και με την αξιοπιστία τους. Η ILO (2020) επισημαίνει ότι η συλλογή και ανάλυση των δεδομένων, η επίβλεψη και η επεξεργασία τους επηρεάστηκαν σε αρκετές χώρες. Η ανάγκη για αναδιορθώσεις στα ερευνητικά όργανα και τους τρόπους με τους οποίους συλλέγονταν τα δεδομένα είχε καταστεί επιτακτική, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα ζητήματα που αφορούσαν στα μικρά ποσοστά αξιοπιστίας στα αποτελέσματα των απαντήσεων των ερευνών. Ο αμερικάνικος οργανισμός στατιστικών ερευνών γύρω από την αγορά εργασίας τεκμηριώνει με σχετικές στατιστικές αναφορές τη μείωση των ποσοστών απόκρισης στις απαντήσεις σε τυχαία πληθυσμιακά δείγματα, τόσο σε έρευνες σχετικά με την πορεία της αγοράς εργασίας όσο και των νοικοκυριών, κατά την περίοδο του Covid-19 και συγκεκριμένα στο διάστημα από τον Μάρτιο του 2019 έως και τον Μάιο του 2020 (BLS 2020).

Κεφάλαιο 3. Η περίπτωση της Ελλάδας

Η Ελλάδα αντιμετώπισε πολλαπλές προκλήσεις στο πλαίσιο του COVID-19. Ενώ τα θέματα δημόσιας υγείας είχαν, φυσικά, προτεραιότητα στην ατζέντα της δημόσιας πολιτικής, ο αρνητικός οικονομικός αντίκτυπος της πανδημίας αναδείχθηκε, επίσης, ως σημαντικό μέρος της συζήτησης για την Ελλάδα μετά την πανδημία. Το 2020, η οικονομική ανάπτυξη μειώθηκε πάνω από 8% σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά, και τα καταστήματα

παρέμειναν σε καθεστώς προσωρινής διακοπής λειτουργίας με τους πελάτες τους να στρέφονται στην παραγγελία καταναλωτικών αγαθών μέσω του διαδικτύου.

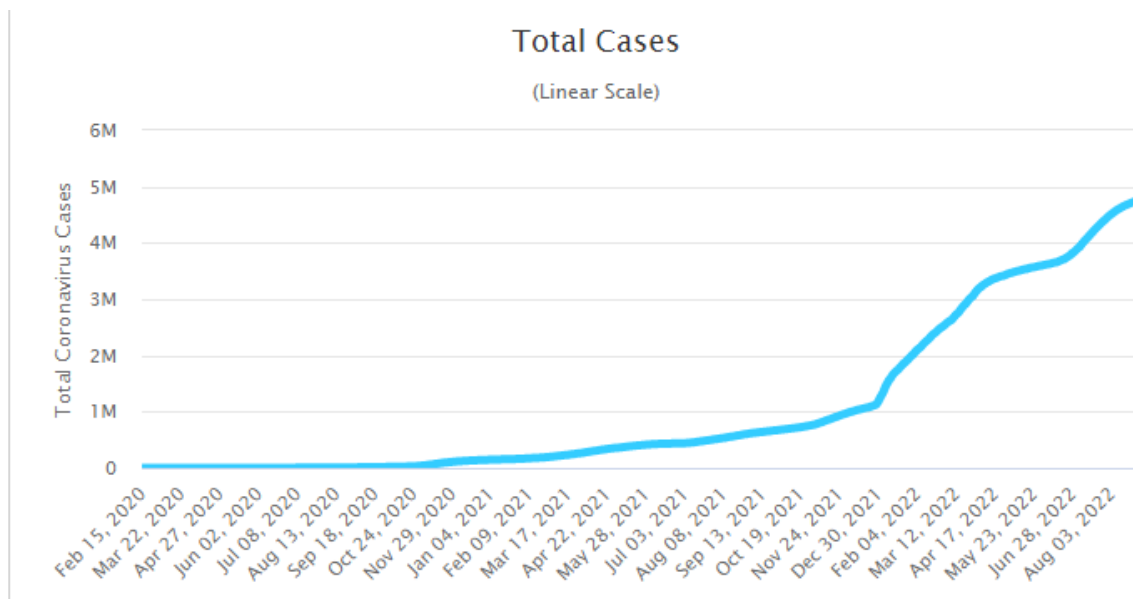
Εν τω μεταξύ, άνεργοι ή υποαπασχολούμενοι Έλληνες αναγκάστηκαν να καταφύγουν σε διάφορες προηγούμενως άγνωστες ή ασυνήθιστες διεξόδους εργασίας. Για παράδειγμα, στο κέντρο της Αθήνας, στην πλατεία Συντάγματος, μπορούσε να δει κανείς νέους, με ποδήλατα ή μικρές μοτοσυκλέτες, να εργάζονται σε τοπικά εστιατόρια αναμένοντας να παραδώσουν φαγητό στους πελάτες στο σπίτι ή στα γραφεία τους. Τα οχήματά τους φέρουν λογότυπα ψηφιακών πλατφορμών παράδοσης τροφίμων, όπως η πολυεθνική εταιρεία «Wolt» ή η ελληνική εταιρεία «E-Food». Στην ίδια πλατεία, μπορεί κανείς να νοικιάσει ένα ταξί μέσω της ελληνικής εφαρμογής “Beat”. Πρόκειται για εξελίξεις που, αν και δεν πρωτοεμφανίστηκαν μετά την πανδημία, σημείωσαν κατ’ αυτή την περίοδο σημαντική ανάπτυξη, αφού κατέστησαν απαραίτητες για τους πολίτες (Houliaras & Sotiropoulos, 2021).

3.1. Η πανδημία στην Ελλάδα

Η ανασφάλεια σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο που αντιμετώπισαν οι κοινωνίες σε όλο τον κόσμο ως επακόλουθο της πανδημίας Covid-19 επηρέασε τη ζωή και την καθημερινότητα σε εκατομμύρια ανθρώπους και ιδιαίτερα τις πιο ευάλωτες ομάδες αυτών. Η χώρα μας χτυπήθηκε από τον Covid-19 σε μια περίοδο εξόδου από την κρίση της οικονομίας της των τελευταίων δέκα ετών η οποία είχε ήδη αυξήσει πολύ την ανεργία με τη φτώχεια να έχει επιδεινώσει και τον κλάδο της υγείας (Spyratou, 2020). Σε γενικές γραμμές, η Ελλάδα κατόρθωσε ήδη από τις αρχές της πανδημίας να πετύχει μία ικανοποιητική διαχείρισή αναφορικά με τον περιορισμό κρουσμάτων και κατ’ επέκταση, των θανάτων, κυρίως εξαιτίας των μέτρων που αφορούσαν την κοινωνική απόσταση και το έγκαιρο lockdown (Teloni, 2020).

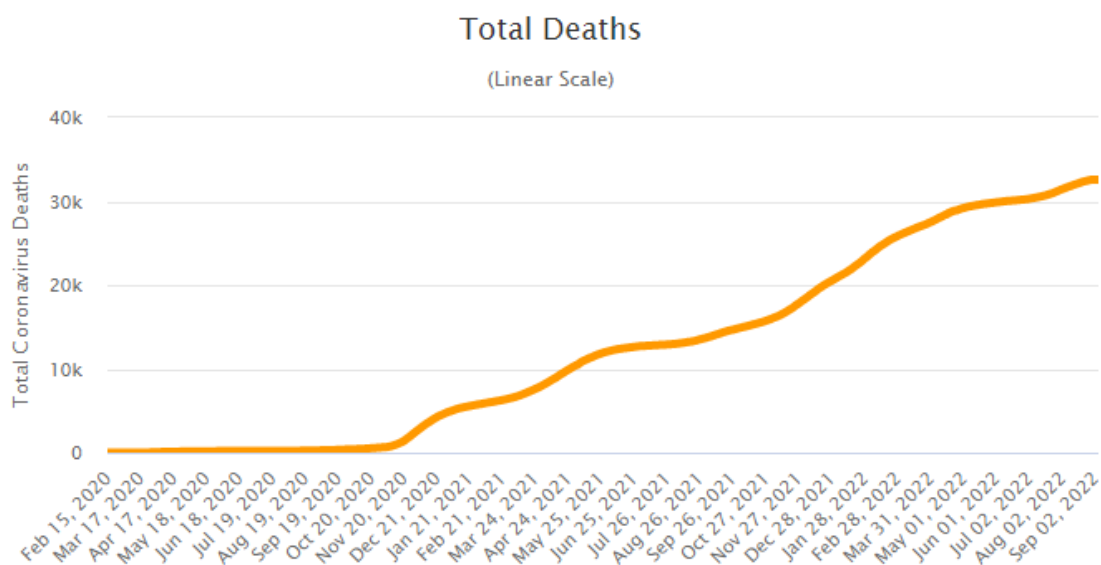
Δεδομένων των πιο πρόσφατων στοιχείων για την εξάπλωση της πανδημίας στην Ελλάδα, τα κρούσματα και, αντίστοιχα, οι περιπτώσεις απώλειας ζωής εξαιτίας του COVID-19 αρχικά ήταν σε χαμηλά επίπεδα, ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου δεν ήταν εύκολος ο

περιορισμούς τους και, ως εκ τούτου, εξαπλώθηκαν ραγδαία, όπως φαίνεται στα ακόλουθα γραφήματα του διεθνούς ιστοτόπου <https://www.worldometers.info/coronavirus/>:

Γράφημα 4. Κρούσματα του COVID-19 στην Ελλάδα

Πηγή: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

Γράφημα 5. Θάνατοι εξαιτίας του COVID-19 στην Ελλάδα

Πηγή: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

3.1.1. Οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής περίπτωσης

Η πανδημία του COVID-19 έπληξε την Ελλάδα σε μία περίοδο κατά την οποία η χώρα είχε ανακάμψει μόλις από την οικονομική κρίση που από το 2008 κι έπειτα είχε οδηγήσει σε σημαντικές δυσκολίες σε επίπεδο οικονομίας και ανάπτυξης και είχε επηρεάσει κάθε πτυχή της καθημερινότητας και της εργασίας στη χώρα. Η χώρα μας προέβη σε ριζικές διαρθρωτικές αλλαγές ως επακόλουθο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2007-2008. Η κρίση αυτή φανέρωσε τα τρωτά σημεία του ελληνικού αναπτυξιακού μοντέλου, τα οποία ουσιαστικά οφειλόταν στην έκρηξη του μη εμπορεύσιμου τομέα και των υψηλών καταναλωτικών και στεγαστικών δαπανών, συνδυαστικά με τις μη υψηλές αυξήσεις

μισθών, τη γρήγορη πιστωτική ύφεση και τα μεγάλα κρατικά ελλείμματα χρηματοδοτούμενα με χαμηλού ποσοστού επιτόκια. Τα ανωτέρω δεδομένα προξένησαν μία κρίση ρευστότητας αλλά και δημοσιονομικού χαρακτήρα, στη διάρκεια της οποίας η χώρα μας αναζήτησε να λάβει οικονομική βοήθεια από τα κράτη μέλη της ευρωζώνης. Ακολούθησαν τρία πακέτα οικονομικής βοήθειας που συμπληρώθηκαν με θεμελιώδεις πολιτικές διακυβέρνησης καθώς και κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Με το πέρας αυτών των πακέτων στήριξης, η χώρα μας μπήκε σε πρόγραμμα παρακολούθησης υπό ενισχυμένη επιτήρηση (European Commission, 2022).

Όταν χτύπησε ο ιός, η μεταπρογραμματισμένη παρακολούθηση της οικονομίας στη χώρα μας ήταν εν εξελίξει. Πριν το ξέσπασμα της πανδημίας, λόγω της οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα είχε υποστεί σημαντική μείωση στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν της στο 63,3 τοις εκατό από τον μέσο όρο στην ΕΕ, μείωση περίπου κατά 25 ποσοστιαίες μονάδες από το 88,2 τοις εκατό, στο οποίο βρίσκονταν το 2007. Το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν σημείωσε μέτρια αυξητική τάση προς το τέλος της οικονομικής κρίσης με αποκορύφωμα τη χρονιά του 2019. Για πρώτη φορά μετά από αρκετά χρόνια, η χώρα μας σημείωσε σημαντικά κέρδη στα μερίδια της εξαγωγικής αγοράς. Μείωση παρατηρήθηκε και για την ανεργία της τάξης των 10 περίπου ποσοστιαίων μονάδων, από 27,5% στο 17,3% κατά τη διάρκεια από το 2013 μέχρι το 2019. Επίσης, και ανάμεσα και στις άλλες χώρες της Ευρωζώνης, ένα από τα μεγαλύτερα δημοσιονομικά πρωτογενή πλεονάσματα έκανε την εμφάνισή του την ίδια εποχή στην Ελλάδα (European Commission, 2022). Η έναρξη της πανδημίας βρήκε την Ελλάδα σε μια πορεία ανάκαμψης από την κρίση, όπως μπορεί να καταστεί σαφές και από τον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 3. Σύγκριση της περιόδου της οικονομικής κρίσης και της προ της πανδημίας

	2009 (Οικονομική κρίση)	2019 (πριν την έναρξη της πανδημίας)
ΑΕΠ	175.2 € bn	183.6 € bn
Ανεργία	27,5%	17,3%
Δείκτης οικονομικού κλίματος	20% του ΑΕΠ	38,1% του ΑΕΠ
Μη εξυπηρετούμενα δάνεια	49,1% των συνολικών δανείων	40,1% των συνολικών δανείων
Δημοσιονομική κατάσταση	-15,1% (έλλειμα)	1,5% (πλεόνασμα)
Δείκτης υποδομών	49 πόντοι	78 πόντοι

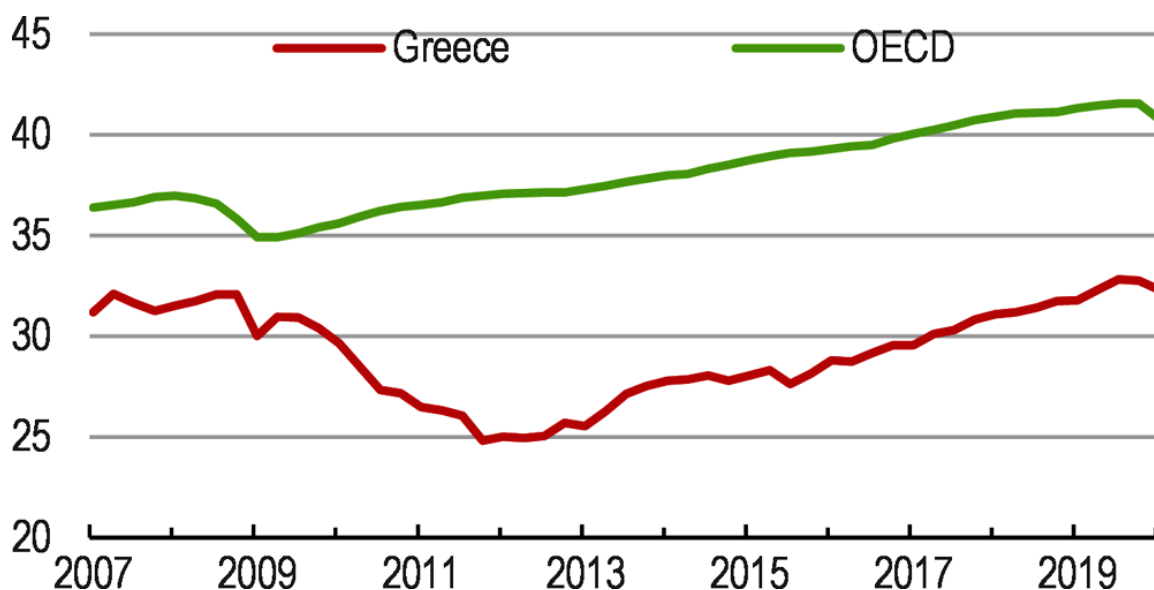
Πηγή: PWC, 2020

Όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, αν και η ελληνική οικονομία εξακολουθούσε να είχε προβλήματα και δυσκολίες κατά την περίοδο προ του ξεσπάσματος της πανδημίας, στην πραγματικότητα είχε διανύσει σημαντικά βήματα προς την ανάπτυξη. Η πορεία αυτή ωστόσο, ανακόπηκε σε μεγάλο βαθμό από τα μέτρα που ελήφθησαν για την πρόληψη και

τον περιορισμό της μετάδοσης του ιού, καθώς η οικονομική δραστηριότητα δέχθηκε σημαντικό πλήγμα εξαιτίας των Lockdown και της αβεβαιότητας.

Σε γενικές γραμμές, η Ελλάδα κατάφερε να ανταποκριθεί γρήγορα στην πανδημία και τις απαιτήσεις της και ουσιαστικά να περιορίσει τη μετάδοση του ιού, ιδιαίτερα κατά το πρώτο κρίσιμο διάστημα που αυτός ήταν περισσότερο επικίνδυνος για την υγεία του πληθυσμού, ωστόσο, αυτό δεν έγινε χωρίς τίμημα, καθώς η οικονομία της χώρας γνώρισε σημαντικό πλήγμα. Προσωρινά, ωστόσο σημαντικά παρατηρήθηκε μείωση στην παραγωγική διαδικασία των επιχειρήσεων, τρομερές απώλειες στη ζήτηση του τουριστικού προϊόντος και της προσφοράς εργασίας στον κλάδο, ως αποτέλεσμα των περιοριστικών μέτρων, που ανέκοψαν τα ταξίδια και των μέτρων μείωσης κοινωνικών συναθροίσεων στην Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο. Για την υποστήριξη του κλάδου της υγείας και του τουρισμού, οι οποίοι επλήγησαν σε μεγαλύτερο βαθμό λόγω της πανδημίας, αλλά και για να υποστηριχτούν τα εισοδήματα των εργαζομένων σε αυτούς τους κλάδους και η ρευστότητα των οργανισμών που ανήκουν στους ίδιους κλάδους, η ελληνική κυβέρνηση προέβη σε ρυθμίσεις προσφέροντας ουσιαστικές λύσεις με σκοπό την αναπτυξιακή πορεία τους (OECD, 2020).

Με λίγο λιγότερο από 2% εμφανίστηκε η αναπτυξιακή πορεία της ελληνικής οικονομίας λίγο πριν την έλευση του Covid-19 η οποία βρισκόταν σε ανοδική πορεία ήδη μια τριετία πιο πριν. Η ανοδική αυτή πορεία κατάφερε να ανακτήσει την εμπιστοσύνη των εταίρων από την Ευρώπη, ως αποτέλεσμα των μεγαλύτερων πρωτογενών πλεονασμάτων που καταγράφηκαν και των διαρθρωτικών μέτρων και μεταρρυθμίσεων για την κάλυψη του χρέους.

Γράφημα 6. ΑΕΠ κατά κεφαλήν διαχρονικά στην Ελλάδα και τις χώρες του ΟΟΣΑ

πηγή: OECD, 2020

Είναι γεγονός ότι η χώρα μας κατάφερε να εκπληρώσει και με το παραπάνω τους στόχους δημοσιονομικού χαρακτήρα και επίσης συρρίκνωσε την υφιστάμενη μείωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η λογικότερη πραγματοποίηση δαπανών και η αύξηση των εσόδων οδήγησαν στην δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων πριν κιάλας από τον ερχομό του Covid-19, με την αποκατάσταση της οικονομικής της αξιοπιστίας. Η φερεγγυότητα της Ελλάδας αξιολογήθηκε θετικά από τους οίκους αξιολόγησης, δεδομένης και της επιτυχούς επιστροφής της στη διεθνή αγορά ομολόγων. Παρόλο που η ανάπτυξη στις εξαγωγές ήταν προφανώς αναπόφευκτο να εμποδιστεί λόγω της πανδημίας, η ελληνική οικονομία με το πέρασμα του χρόνου βελτιώθηκε.

3.1.2. Το ξέσπασμα της πανδημίας και η ελληνική αντίδραση

Τα τελευταία δέκα χρόνια και παρόλες τις δράσεις προς βελτίωση από τη χώρα μας λόγω της οικονομικής κρίσης που την έπληττε, η έλευση του Covid-19 αποτέλεσε σημαντική πρόκληση για ποικίλους λόγους. Ο μεγάλος αριθμός από μη εξυπηρετούμενα δάνεια, το χρέος του δημοσίου όπως και η ανεργία η οποία βρίσκονταν στα ύψη αποτέλεσαν του βασικούς λόγους αυτής της πρόκλησης. Ενίσχυση παρουσίασε η εργασιακή ζήτηση, παραμένοντας ωστόσο σε χαμηλά επίπεδα τη χρονιά του 2019, στον απόηχο μιας μεγάλης περιόδου κατά την οποία οι επενδύσεις ήταν σαφώς μειωμένες και ταυτόχρονα να παρουσιάζονται μεγάλες διαφορές στις απαιτούμενες δεξιότητες των εργαζομένων και σε αυτές που στην πραγματικότητα είχαν. Οι διαφορές στις επενδύσεις που πραγματοποιούνταν στη χώρα μας σε αντίθεση με αυτές στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν προφανείς. Από το 2007 έως και το 2021 αυτές μειώθηκαν μόνο στο 12,8% ως αναλογία του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (το μικρότερο ποσοστό μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης), τη στιγμή που την περίοδο από το 2000 έως και το 2007 είχαν ανέλθει περίπου στο 24,1% του ΑΕΠ, δηλαδή περισσότερο από τον αντίστοιχο μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (European Commission, 2022). Αυτή η σημαντική μείωση προκλήθηκε βασικά από τις μειωμένες επενδύσεις στον ιδιωτικό κυρίως τομέα και συνεχίστηκε από τους περιορισμούς πρόσβασης σε χρηματοδότηση, την αναποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης και του συστήματος δικαιοσύνης (European Commission, 2022).

Η αντίδραση της χώρας μας στον ερχομό της πανδημίας ήταν άμεση, εισάγοντας ένα πλαίσιο από μέτρα για την υποστήριξη της οικονομίας και της εργασίας, των επηρεαζόμενων επιχειρήσεων, αλλά και των νοικοκυριών, τα οποία σε γενικές γραμμές είχαν χρονικό ορίζοντα λήξης το 2022. Το κόστος αυτών των μέτρων μαζί με τις δημοσιονομικές επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης προκάλεσαν το δημοσιονομικό χρέος να εκτιναχτεί στο 206% του ΑΕΠ το 2020, πριν μειωθεί στο 193% το 2021, ενώ το σχέδιο προέβλεπε ότι η χώρα θα επέστρεφε σε θέση πρωτογενούς πλεονάσματος και πάλι το 2023 (European Commission, 2022).

3.2. Επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα της εργασίας

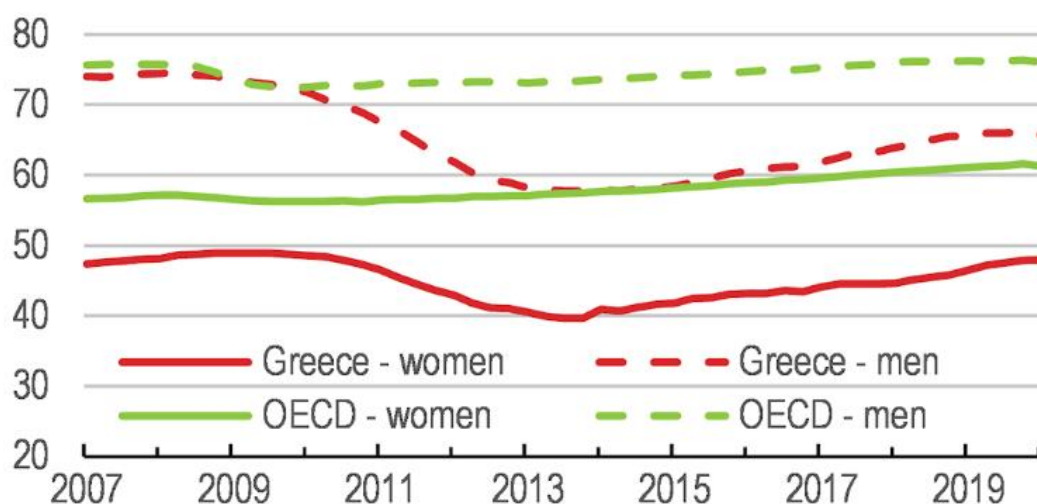
3.2.1. Στατιστικά στοιχεία

Το lockdown που επιβλήθηκε για τον περιορισμό του COVID-19 οδήγησε σε μείωση ή και εγκατάλειψη της εργασίας για σημαντικό ποσοστό των εργαζομένων, αφήνοντας πολλούς χωρίς τη δυνατότητα να ανταπεξέλθουν στις βασικές ανάγκες του νοικοκυριού τους και αυξάνοντας την εξάρτησή τους από την υποστήριξη της κοινωνίας της πολιτείας. Οι περιορισμοί λόγω της πανδημίας επίσης επηρέασαν σε όλη την αγορά τη ζήτηση εργασίας. Ένα σημαντικό μέρος των εργαζομένων στην Ελλάδα είναι αυτό που απασχολείται στον κλάδο του τουρισμού και της φιλοξενίας οι οποίοι υπέστησαν το μεγαλύτερο πλήγμα. Πολλοί εξαρτώνται από την εποχική εργασία στον τουριστικό κλάδο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Καθώς ο φόβος και οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί ανέστειλαν, σε μεγάλο βαθμό, τα διεθνή ταξίδια, η τουριστική βιομηχανία της Ελλάδας δέχτηκε μεγάλο πλήγμα, μειώνοντας τη ζήτηση για εποχικούς εργαζομένους. Πολλοί πάροχοι υπηρεσιών στον κλάδο της φιλοξενίας εμποδίστηκαν να λειτουργήσουν ή τους επιτράπη να λειτουργήσουν μόνο εν μέρει, μειώνοντας την ανάγκη για προσωπικό (Spyratou, 2020).

Ο αγροτικός τομέας επηρεάστηκε εξίσου με επιπτώσεις όχι μόνο στους Έλληνες, αλλά και σε μερίδα μεταναστών που έρχονται στην Ελλάδα κατά τις περιόδους αύξησης των αγροτικών εργασιών για να εξασφαλίσουν μία θέση εργασίας (Kapitsinis et al., 2020). Οι εποχικοί εργαζόμενοι που έρχονται στην Ελλάδα την περίοδο της συγκομιδής δεν κατάφεραν να περάσουν τα σύνορα λόγω του lockdown. Η μειωμένη προσφορά εργασίας από τους Έλληνες για επαγγέλματα στον αγροτικό τομέα αύξησε την αντίστοιχη ζήτηση, η οποία αποτελούσε μια ευκαιρία για εργαζόμενους προερχόμενοι από άλλες, γειτονικές κυρίως χώρες να απασχοληθούν εποχικά. Παρόλα αυτά, αυτό αποδείχθηκε ότι ήταν ιδιαίτερα δύσκολο εκείνη την περίοδο ειδικά για τους μετανάστες, λόγω των περιορισμών των μετακινήσεων, οι οποίοι τα προηγούμενα χρόνια συνήθιζαν να έρχονται και να απασχολούνται εποχικά, ενισχύοντας και οικονομικά τις τοπικές οικονομίες. Το πιο κρίσιμο είναι ότι έρχονταν στην Ελλάδα με εποχικές βίζες που απαιτούνται για νόμιμη απασχόληση.

Οι άνθρωποι αυτοί δεν είχαν πρόσβαση σε αυτές τις ευνοϊκές συνθήκες και ως εκ τούτου ήταν αδύνατο να ξεπεράσουν τα εμπόδια και τις δυσκολίες. Ήταν προφανές ότι οι υφιστάμενες αντιξοότητες που υπήρχαν ήδη στην εργασιακή αγορά της χώρας λόγω της οικονομικής ύφεσης, χειροτέρεψαν ακόμη περισσότερο με τον ερχομό του Covid-19, επιβαρύνοντας ακόμη περισσότερο τις πλέον ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες.

Είναι φανερό ότι οι συνέπειες της πανδημίας επιδείνωσαν το ήδη επιβαρυσμένο κλίμα στην εργασιακή αγορά της Ελλάδας. Η απασχόληση συνεχίζει να βρίσκεται σε μικρό ποσοστό ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ, παρόλο που αυξήθηκε κατά την τελευταία εξαετία.

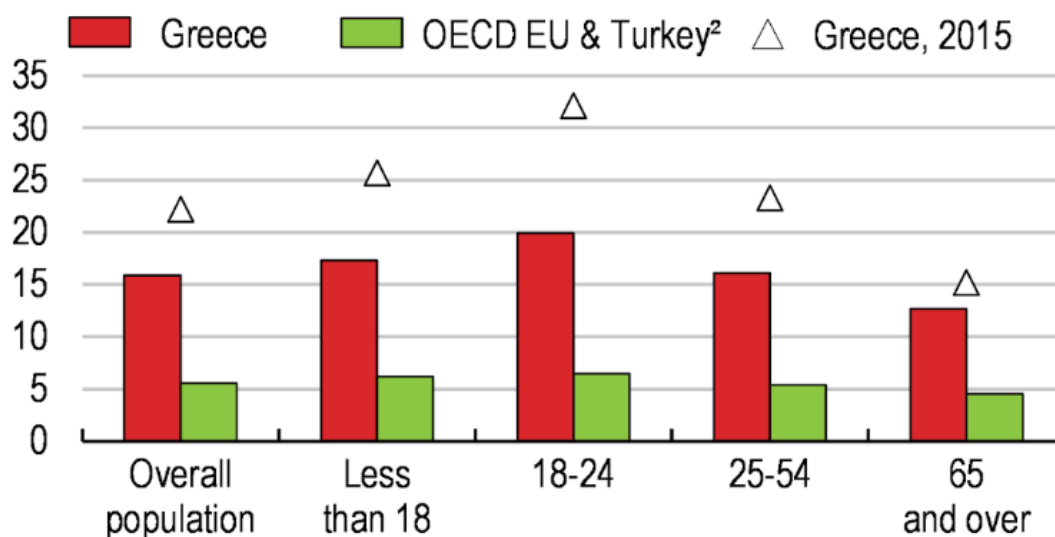

Γράφημα 7. Ποσοστά ανεργίας στον ενεργό πληθυσμό

Πηγή: OECD, 2020

Μεγάλο πρόβλημα ενσωμάτωσης στην απασχόληση παρουσιάζουν ειδικά οι γυναίκες και οι νεότερες πληθυσμιακές ομάδες, αναλογιζόμενοι ειδικά για τις πρώτες τις περιπτώσεις που μπορούν να έχουν πρόσβαση, όπως τα κέντρα φροντίδας για παιδιά και ηλικιωμένους, στα οποία παρατηρείται μεγάλη έλλειψη. Οι δεύτεροι, παρά το γεγονός ότι μπορεί να έχουν επενδύσει στη μόρφωση και την ανάπτυξη των προσόντων τους, σταδιακά ωθούνται προς τη μετανάστευση, δημιουργώντας έτσι ένα επιπλέον κενό στην αγορά με την έλλειψη εργατικού δυναμικού με προσόντα. Ο ερχομός της πανδημίας ήρθε για να επιδεινώσει την ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση (OECD, 2020).

Τα επίπεδα φτώχειας και ανέχειας, σε αυτό το πλαίσιο, αν και βελτιώνονται, εξακολουθούν να είναι μεγάλα, ειδικά ανάμεσα στους νέους.

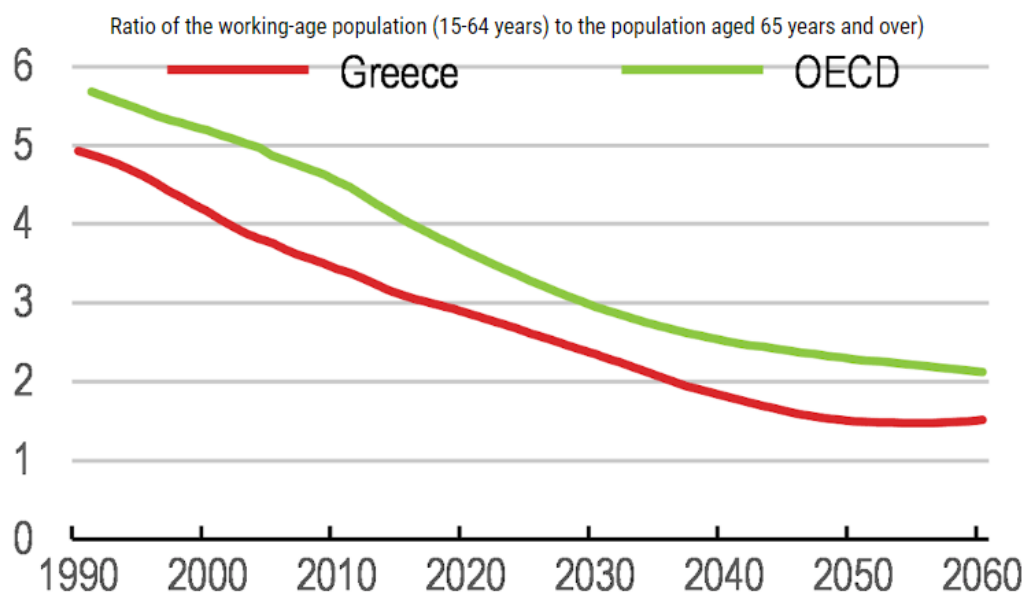

Γράφημα 8. Ποσοστό ηλικιακών ομάδων που ζουν σε ακραίες συνθήκες φτώχειας

Πηγή: OECD, 2020

Ακολουθώντας την έξοδο από την οικονομική κρίση των τελευταίων ετών, το ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας βρίσκονταν σε καλύτερη κατάσταση από τα προηγούμενα χρόνια, προκειμένου να υποδεχθεί την ιδιαίτερη περίπτωση του ερχομού του Covid-19. Τα μέτρα προσωρινής μορφής που λήφθηκαν από την κυβέρνηση βελτίωσαν σε κάποιο βαθμό τα εισοδήματα των νοικοκυριών έπειτα από τις αναταραχές που προκάλεσε η πανδημία, μη μπορώντας ωστόσο να εξαφανίσει την φτώχεια, αν και οι συνταξιούχοι φαίνεται να βρίσκονταν σε καλύτερη κατάσταση σε σχέση με το παρελθόν. Σε κάθε περίπτωση, το ξέσπασμα της πανδημίας του COVID-19 κατέστησε προφανή έκδηλη την ύπαρξη της ανάγκης εκσυγχρονισμού του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην χώρα μας, με σκοπό την καλύτερη στόχευσή τους προς τις ομάδες των ανθρώπων που το έχουν μεγαλύτερη ανάγκη (OECD, 2020).

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα είναι ότι σχετίζεται με την ταχεία γήρανση του πληθυσμού της χώρας, φαινόμενο, ασφαλώς, που παρατηρείται στην πλειοψηφία των χωρών, όπως φαίνεται στο ακόλουθο γράφημα:

Γράφημα 9. Αναλογία εργαζόμενου πληθυσμού προς τον πληθυσμό ηλικίας 65 ετών και άνω

Πηγή: OECD, 2020

Έπειτα από το ξέσπασμα της πανδημίας, η αγορά εργασίας χτυπήθηκε και από τη μείωση των νέων προσλήψεων. Με βάση το Πληροφοριακό Σύστημα του υπουργείου Εργασίας «ΠΣ Εργάνη», παρατηρήθηκε στη διάρκεια αυτής της περιόδου σημαντική μείωση αναφορικά με τις νέες προσλήψεις. Ειδικότερα το σύνολο των νέων προσλήψεων για το έτος 2018 ανήλθε σε 2.668.923 άτομα ενώ κατά το επόμενο έτος σε 2.830.885 (άνοδος κατά 161.962 άτομα ή 6,07%) οι οποίες παρουσιάζουν μείωση σε 1.986.442 κατά το έτος 2020 (μείωση 844.443 ή -29%).

Πίνακας 4. Νέες προσλήψεις στην Ελλάδα (2018-2020)

Περίοδος	Προσλήψεις
2018	2.668.923
2019	2.830.885
2020	1.986.442

Πηγή: Triantafillidou & Koutroukis, 2021

3.2.2. Η προσπάθεια για ανάκαμψη

Παρά τις δυσκολίες που, αναμφισβήτητα, δημιούργησε για την ελληνική οικονομία η κρίση του COVID-19, η ελληνική οικονομία φαίνεται ότι ανέκαμψε σε μεγάλο βαθμό από τη σοβαρή ύφεση που προκλήθηκε εξαιτίας αυτής της συγκυρίας, με την επιστροφή της παραγωγικότητας το 2021 στα προ πανδημίας επίπεδα. Τα μέτρα που εφαρμόστηκαν με αποφάσεις της κυβέρνησης, οι πολιτικές κινήσεις για την οικονομική διευκόλυνση των πολιτών και επιχειρήσεων, τα μέτρα πρόληψης, καθώς και η συνεισφορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαδραμάτισαν καθοριστική σημασία προς την κατεύθυνση της εξόδου από την κρίση. Δεδομένων των απαιτητικών και ασταθών συνθηκών της περιόδου, τα μέτρα που λήφθηκαν βελτίωσαν πολλές διαστάσεις της κοινωνικής, τεχνολογικής και οικονομικής καθημερινότητας. Ενδεικτικά αναφέρονται η στροφή προς την ψηφιοποίηση πολλών καθημερινών διαδικασιών και λειτουργιών ειδικά του δημοσίου τομέα, με σκοπό της διευκόλυνση των πολιτών και την αποφυγή του συνωστισμού σε δημόσιους χώρους εργασίας. Επίσης, η χώρα μας κατάφερε να ολοκληρώσει πρόωρα την εξόφληση των χρηματικών εκκρεμοτήτων της προς το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο μέσα στον Απρίλιο του 2022, με την οποία ολοκληρώνεται και ουσιαστικά η περίοδος εποπτείας (IMF, 2022).

Το πλήγμα που η πανδημία έφερε στην αγορά εργασίας έχει, αναπόφευκτα, αντίκτυπο συνολικά στην οικονομική δραστηριότητα και τη λειτουργία των διάφορων τομέων της ελληνικής οικονομίας. Μάλιστα, είναι ακόμη πιο εμφανές και με μεγαλύτερες επιπτώσεις σε τομείς όπου βασίζεται η ελληνική οικονομία, όπως είναι, για παράδειγμα, ο τομέας του τουρισμού. Σύμφωνα με τον Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) η συνολική συνεισφορά του τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδας το 2018, πριν από την εκδήλωση του COVID-19, ήταν 30,9%. Επιπλέον, η συνολική συνεισφορά στην απασχόληση της χώρας το ίδιο έτος ήταν 25,9% με συνολικά 988.600 θέσεις εργασίας. Η πανδημία του COVID-19 και τα περιοριστικά μέτρα που εφαρμόστηκαν εξαιτίας του κινδύνου ανεξέλεγκτης μετάδοσης του ιού είχαν αρνητικό αντίκτυπο στον κλάδο (ΣΕΤΕ, 2019). Η άρση των περιοριστικών μέτρων σε κάποιο βαθμό συνέβαλε στην ανάκαμψη του κλάδου. Ωστόσο, η ουκρανική κρίση και η άνοδος του πληθωρισμού φαίνεται ότι δημιούργησαν νέα εμπόδια, το μέγεθος των οποίων δεν έχει ακόμη εκτιμηθεί πλήρως (China-CEE, 2022).

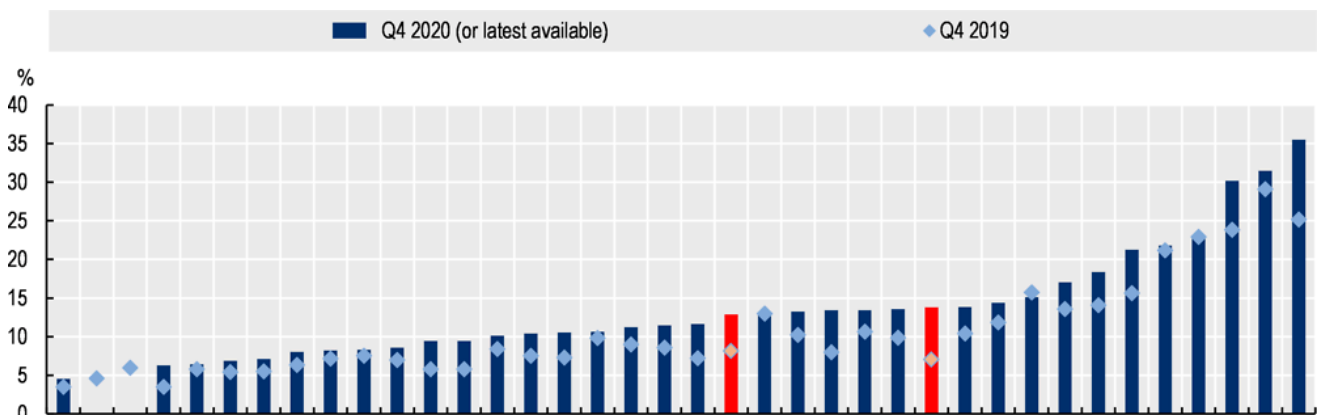
Παρά το γεγονός ότι ο τουρισμός αποτελεί τομέα προτεραιότητας, ακόμη και κατά την χρονιά 2022 καταγράφηκαν σημαντικές ελλείψεις προσωπικού. Ειδικότερα, ο ξενοδοχειακός κλάδος αναζητούσε 55.000 υπαλλήλους για την τρέχουσα τότε τουριστική περίοδο προκειμένου να καλυφθούν οι υπάρχουσες κενές θέσεις. Οι μεγαλύτερες ελλείψεις παρατηρήθηκαν σε κουζίνες και σέρβις. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ), το πρόβλημα με τις εργασιακές θέσεις που παρέμειναν ακάλυπτες το 2022 εμφανίστηκε ελαφρώς αυξημένο σε σχέση με το 2021, όταν στην κορύφωση της περασμένης σεζόν δεν καλύφθηκαν 53.249 θέσεις εργασίας. Παρέχονται 244.124 θέσεις εργασίας σύμφωνα με τα οργανογράμματα των ξενοδοχείων. Έτσι, το ποσοστό έλλειψης ήταν 22%. Η Κωνσταντίνα Σβήνου, πρόεδρος του Ερευνητικού Ινστιτούτου Τουρισμού (ΕΙΤ) σημείωσε ότι το πρόβλημα ήταν εμφανές από το 2019, όταν είχαν καταγραφεί 20.000 κενές θέσεις, από τις οποίες καλύφθηκαν τελικά οι 16.000 (Καθημερινή, 2022).

Η πανδημία ήταν ένας από τους κύριους λόγους για τις αυξημένες ελλείψεις προσωπικού. Συγκεκριμένα, η συρρίκνωση των τουριστικών περιόδων του 2020 και του 2021, λόγω των περιοριστικών μέτρων εξαιτίας του ιού COVID-19, δημιούργησε συνθήκες ανασφάλειας στην πλειονότητα των εργαζομένων του κλάδου και οδήγησε πολλούς από αυτούς σε αλλαγή εργασίας. Επιπλέον, όπως ανέφερε η κ. Σβήνου, πολλοί αλλοδαποί που εργάζονταν

ήδη σε ξενοδοχεία εγκατέλειψαν την Ελλάδα και κατευθύνθηκαν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες ή επέστρεψαν στις χώρες καταγωγής τους (Καθημερινή, 2022). Επιπλέον, άλλοι λόγοι που συμβάλλουν στις ελλείψεις προσωπικού είναι οι κακές συνθήκες εργασίας, οι χαμηλοί μισθοί και το υψηλό κόστος διαμονής καθώς και η διατροφή και η μεταφορά των εργαζομένων που πρέπει να εργαστούν μακριά από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους (China-CEE, 2022).

Αξίζει να αναφερθεί, επίσης, ότι η άνοδος της βραχυχρόνιας μίσθωσης στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια, οδήγησε σε κατακόρυφη αύξηση της προσφοράς καταλυμάτων πέρα από το «παραδοσιακό ξενοδοχείο». Ο κλάδος των βραχυχρόνιων μισθώσεων απορρόφησε πολλούς εργαζόμενους, που προτιμούν υψηλότερους μισθούς χωρίς ασφάλιση, σε σχέση με τους χαμηλότερους, αλλά με ασφάλιση μισθούς των ξενοδοχείων (Καθημερινή, 2022).

Σε γενικές γραμμές, η αύξηση της ανεργίας κατά την περίοδο του COVID-19 συνιστά ένα φαινόμενο όχι αποκλειστικά ελληνικό. Όπως διαπιστώνεται, το σύνολο των κρατών που επηρεάστηκαν από την πανδημία και τα επακόλουθα μέτρα οδηγήθηκαν σε μικρότερη ή μεγαλύτερη αύξηση της αβεβαιότητας και της ανεργίας. Οι νέοι, μάλιστα, βρέθηκαν σε περισσότερο δυσμενή θέση στη διάρκεια αυτής της περιόδου. Αυτό αντικατοπτρίζεται στο ακόλουθο γράφημα που αφορά στις χώρες μέλη του OECD και συγκρίνει το ύψος της ανεργίας των νέων το 2019 με αυτό του 2020.

Γράφημα 10. Ανεργία των νέων μεταξύ των κρατών του OECD (Σύγκριση δεδομένων 2019-2020)

Πηγή: OECD, 2022

Για την καταπολέμηση της ανεργίας των νέων, η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στην υιοθέτηση των ακόλουθων μέτρων:

- Στρατηγικές για την καθοδήγηση διατομεακών πολιτικών και πολιτικών απασχόλησης
- Παροχή έκτακτων και πρόσθετων μέτρων εισοδηματικής στήριξης για τους νέους
- Επιδοτήσεις προσλήψεων για την προώθηση της απασχόλησης των νέων
- Υποστήριξη ευκαιριών μάθησης και μαθητείας με βάση την εργασία (OECD, 2022).

Με την έλευση της πανδημίας του Covid-19 άλλαξαν πολλά στα εργασιακά. Ήδη από το πρώτο τρίμηνο του 2020 και συγκεκριμένα από τον Μάρτιο και μετά, το αυστηρό lockdown που εφαρμόστηκε, καθώς και ο εξαναγκασμός πολλών επιχειρήσεων για αναστολή ή και για διακοπή της λειτουργίας τους έφεραν νέες ρυθμίσεις νομοθετικού περιεχομένου με σκοπό την προστασία των εργαζομένων. Οι νέες αυτές ρυθμίσεις μεταξύ άλλων προέβλεπαν την εφαρμογή του πλαισίου τηλεργασίας, την αναστολή των εργασιακών συμβάσεων, τη δημιουργία του μέτρου του μηχανισμού «Συνεργασία», την ένταξη ενός νέου είδους άδειας ειδικού σκοπού που αφορά σε γονείς οι οποίοι εργάζονται, χρηματικά βοηθήματα για μισθωτούς επιστήμονες ή αυτοαπασχολούμενους, καθώς και νέα συστήματα κατάρτισης. Ειδικότερα, εφαρμόστηκαν τα ακόλουθα μέτρα (Triantafillidou & Koutroukis, 2021):

Αναστολή εργασιακών συμβάσεων: Με το μέτρο αυτό παρέχεται η δυνατότητα για αναστολή της σύμβασης εργασίας μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου και παρά το ότι ο εργαζόμενος δεν προσφέρει πλέον εργασία, η σχέση εργασίας παραμένει ενεργή και θα εξακολουθήσει να υφίσταται κανονικά μετά τη λήξη των αιτιών που οδήγησαν στην αναστολή. Το χρονικό διάστημα που διαρκεί η αναστολή προσμετράται ως κανονικός χρόνος εργασίας από τον εργαζόμενο, με στόχο τη διατήρηση όλων των εργασιακών του δικαιωμάτων. Το μέτρο μπορεί να εφαρμοστεί κατόπιν συμφωνίας εργοδότη και εργαζομένου είτε με υποχρεωτική εφαρμογή από τη μεριά εργοδότη εξασκώντας το Διευθυντικό Δικαίωμα. Αυτή ο «προσωρινή διακοπή» της σύμβασης συνεπάγεται εν όλω ή εν μέρει τη λήξη των αμοιβαίων υποχρεώσεων, τόσο του ενός όσο και του άλλου μέρους της συμφωνίας για προσφορά εργασίας από τη μεριά του εργαζομένου και για πληρωμή αποδοχών από τη μεριά του εργοδότη, ενώ δεν λείπουν και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες ο εργαζόμενος μπορεί να

σταματήσει να παρέχει την εργασία του λόγω της αναστολής, αλλά ο εργοδότης να εξακολουθεί να τον καλύπτει οικονομικά.

Τηλεργασία: Η εξ αποστάσεως εργασία ή αλλιώς εργασία από το σπίτι, κοινώς γνωστή με τον όρο Τηλεργασία, αποτελεί πια έναν από τους πιο γνωστούς τρόπους παροχής ευέλικτης μορφής εργασίας για τους εργαζόμενους. Μπορεί να εφαρμοστεί είτε για ορισμένο είτε για αόριστο χρόνο στα πλαίσια συνεργασίας, κατόπιν φυσικά της σχετικής συμφωνίας των δύο μερών (εργοδότη και εργαζόμενου) και περιλαμβάνει την παροχή εργασίας από τον δεύτερο σε χώρους εκτός της φυσικής έδρας ή των λοιπών εγκαταστάσεων του εργοδότη. Εννοείται πως σημαντικό ρόλο για να μπορέσει να εφαρμοστεί το εν λόγω μέτρο διαδραματίζει η χρήση και η εξέλιξη των υφιστάμενων τεχνολογικών μέσων. Δυστυχώς, έως και την ψήφιση του Ν. 3846/2010, στα ελληνικά εργασιακά δρώμενα δεν είχε θεσπιστεί κάποιο κανονιστικό πλαίσιο γύρω από αυτό το θέμα. Για το λόγο αυτό, την 12.04.2006, σύμφωνα με το αρ. 4 της ΕΓΣΣΕ (Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας) αποφασίστηκε το να ακολουθηθούν τα οριζόμενα από το Ευρωπαϊκό συλλογικό εργασιακό πλαίσιο για την εφαρμογή της τηλεργασίας. Σε συμφωνία με αυτά, η εξ αποστάσεως εργασία θα πρέπει να παρέχεται εθελοντικά από τους ίδιους τους εργαζόμενους και οι εν λόγω εργαζόμενοι θα εξακολουθούν να έχουν τα εργασιακά δικαιώματα που εγγυώνται οι εργατικοί νόμοι σε ίση μεταχείριση με εκείνους οι οποίοι δεν τηλεργάζονται. Επίσης, οι παρέχοντες εξ αποστάσεως εργασία έχουν τις ίδιες δυνατότητες ως προς τη διευθέτηση του ωραρίου εργασίας τους, σύμφωνα πάντα με το ισχύον νομικό πλαίσιο, προστατεύονται τα δεδομένα τους προσωπικού χαρακτήρα, η ασφάλεια και υγεία τους, ενώ εξακολουθούν να έχουν ταυτόσημα τα δικαιώματα στη συμμετοχή των συλλογικών διαπραγματεύσεων, όπως και με τους λοιπούς εργαζόμενους της εκάστοτε επιχείρησης.

Ο Νόμος 3846/2010 θέσπισε το κανονιστικό πλαίσιο για τον καθορισμό των γενικών υποχρεώσεων για τηλεργασία. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, η εργοδότης εταιρεία έχει την ευθύνη να προβαίνει με κάθε πρόσφορο τρόπο σε ενημέρωση των ενδιαφερόμενων προς τηλεργασία στελεχών της σχετικά με όλες τις πληροφορίες που άπτονται της προσφοράς της εργασίας τους. Ειδικότερα, οι εν λόγω εργαζόμενοι θα πρέπει να είναι ενημερωμένοι σχετικά με τη δομή της ιεραρχίας εντός της επιχείρησης, τις εργασιακές υποχρεώσεις του αντικειμένου τους, τη μορφή και τα συστήματα αποδοχών και παροχών που ακολουθούνται, τα συστήματα επιμέτρησης της ημερήσιας εργασιακής διάρκειας, όπως επίσης και για τους τρόπους που ακολουθούνται για την αποκατάσταση βλαβών που μπορεί να προκαλέσει η

παροχή της τηλεργασίας σχετικά με τη χρήση των τεχνολογικών μέσων εξοπλισμού (5 § 1 Ν. 3846/2010). Ακόμη, ο εργοδότης φέρει την υποχρέωση για την κάλυψη των εξόδων κάθε είδους τεχνικών δυσλειτουργιών που ενδέχεται να προκύψουν αναφορικά με τον παρεχόμενο εξοπλισμό καθώς επίσης και των τηλεπικοινωνιών (5 § 3 Ν. 3846/2010). Παράλληλα, η εταιρεία φέρει την ευθύνη ενημέρωσης του παρέχοντος τηλεργασία εργαζομένου σχετικά με όλα τα απαραίτητα στοιχεία για την άμεση και απρόσκοπτη πρόσβαση σε επικοινωνία του δεύτερου με τους αρμόδιους εκπροσώπους της σε περίπτωση ανάγκης. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζονται στους τηλεεργαζόμενους τα δικαιώματα που απολαμβάνουν και οι λοιποί, μη τηλεεργαζόμενοι απασχολούμενοι και που απορρέουν από τις εκάστοτε συλλογικές ρυθμίσεις (5 § 4 Ν. 3846/2010).

Εκ περιτροπής παροχή εργασίας: Η εργασία που πραγματοποιείται εκ περιτροπής (ν. 2639/1998, 3846/2010, 3899/2010) αποτελεί μία μορφή εργασίας η οποία έχει τα χαρακτηριστικά της πλήρους απασχόλησης ως προς τον ημερήσιο χρόνο εργασίας (οκτώωρο), ωστόσο παρέχεται είτε σε μειωμένο αριθμό ημερών εβδομαδιαίως, είτε λιγότερων εβδομάδων μηνιαίως, είτε λιγότερων μηνών σε ετήσια βάση, είτε ακόμα και συνδυαστικά όλων αυτών στο σύνολο. Αυτή η μέθοδος παροχής εργασίας δημιουργεί για πρώτη φορά έναν τρόπο «νόμιμης παρέκκλισης» των εργασιακών δικαιωμάτων, καθώς δίνει τη δυνατότητα στις εργοδότης εταιρείες να την επιβάλουν με δική τους πρωτοβουλία (μονομερώς). Η επιβολή της μπορεί εφαρμοστεί τόσο για όλους τους εργαζόμενους τους όσο και για συγκεκριμένη μερίδα αυτών και αποτελεί υποκατάστατο του έσχατου μέτρου της καταγγελίας της σύμβασής τους (απόλυση) σε περίοδο επιδείνωσης του οικονομικού κύκλου εργασιών του οργανισμού. Η νόμιμη επιβολή του ανωτέρω μέτρου προϋποθέτει:

- Τον περιορισμό του οικονομικού κύκλου εργασιών του οργανισμού (π.χ. λόγω του Covid-19)
- Ο χρόνος επιβολής δεν μπορεί να ξεπερνά τους εννιά μήνες ετησίως για έναν εργαζόμενο
- Τη μη καταχρηστική άσκηση του εν λόγω δικαιώματος του εργοδότη
- Την εκ των προτέρων ενημέρωση του συλλογικού οργάνου της επιχείρησης (π.χ. σωματείο, εκπρόσωποι εργαζομένων)

Με την επιβολή του εν λόγω μέτρου, το οποίο ήταν γνωστό και εφαρμόζονταν σε ιδιαίτερες περιπτώσεις και στο παρελθόν, ήρθε εκ νέου στο παρόν προκειμένου ο εκάστοτε

οργανισμός που το εφαρμόζει να επιτυγχάνει μείωση του κόστους μισθοδοσίας του προσωπικού του, προσπαθώντας να ανταπεξέλθει στις αντίξοες οικονομικές συνθήκες που έρχονται ως συνέπεια μιας κρίσης όπως αυτή της πανδημίας του Covid-19.

Ο μηχανισμός «Συνεργασία»: Η υπ' αριθμόν 23103/478 της 14.06.2020 ΚΥΑ (Κοινή Υπουργική Απόφαση) που υπογράφηκε μεταξύ των Υπουργείων Εργασίας και Οικονομικών συντέλεσε στον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής του μηχανισμού στήριξης της απασχόλησης «Συνεργασία». Στόχος της απόφασης αυτής ήταν η δημιουργία ενός μέτρου το οποίο θα δράσει υποστηρικτικά για τις εργοδότης εταιρείες και τους εργαζομένους τους κατά τη διάρκεια της πανδημίας του Covid-19. Το μέτρο είχε διάρκεια από τις 15.06 έως και 15.10.2020 και για πολλές περιπτώσεις οργανισμών παρατάθηκε έως την 31.12.2020. Δικαίωμα ένταξης στον μηχανισμό είχαν όσοι οργανισμοί παρουσίασαν περισσότερο από 20% συρρίκνωση του τζίρου τους, με βάση τις περιοδικές δηλώσεις ΦΠΑ των τελευταίων περιόδων πριν την ένταξή τους στο μέτρο και αναλόγως της κατηγορίας φορολογικών βιβλίων που τηρούν (απλογραφικά ή διπλογραφικά). Η στήριξη αφορούσε μόνο τους απασχολούμενους των εν λόγω οργανισμών με εργασία πλήρους απασχόλησης και προέβλεπε τα εξής χαρακτηριστικά:

- Τη δυνατότητα των εργοδοτών να περιορίσουν τα χρονικά όρια εργασίας των πλήρως απασχολούμενων εργαζομένων τους (οκτώωροι) μέχρι και το όριο του 50% αυτού, δηλαδή έως και τέσσερις (4) ώρες εργασίας ημερησίως, κίνηση που θα μείωνε τις καθαρές αποδοχές και άρα και το κόστος μισθοδοσίας για αυτούς τους εργαζόμενους στο μισό.
- Η υπογεγραμμένη σύμβαση εργασίας των εν λόγω υπαλλήλων θα παρέμενε ανεπηρέαστη για όλο το χρονικό διάστημα επιβολής του μέτρου από τους εργοδότες, διατηρώντας τον αρχικό ονομαστικό μισθό τους σταθερό μετά τη λήξη του.
- Κατά τη διάρκεια χρήσης του μέτρου, οι εν λόγω εργαζόμενοι οι οποίοι εντάχθηκαν στο μηχανισμό «Συνεργασία», θα απολάμβαναν 60% κρατική επιχορήγηση για το μέρος των καθαρών αποδοχών τους που δε θα λάμβαναν από τον εργοδότη τους λόγω της επιβολής του μέτρου για αναγκαστική μειωμένη απασχόληση. Επίσης, θα ήταν δικαιούχοι και για αντίστοιχη επιχορήγηση που θα αφορούσε στην αναλογία επιδόματος αδείας και Δώρου Χριστουγέννων της περιόδου που αντιστοιχούσε στο διάστημα που εντάχθηκαν στον μηχανισμό.

- Τέλος, οι εργαζόμενοι οι οποίοι εν τέλει θα εντάσσονταν στον μηχανισμό, προστατεύονταν ακόμη περισσότερο από το μέτρο καθώς η οδηγίες της εν λόγω ΚΥΑ επέβαλλαν στους εργοδότες να μην προβούν σε απολύσεις του προσωπικού τους που εντάσσονται στο μέτρο.

Με λίγα λόγια, το κράτος μέσω του μηχανισμού «Συνεργασία» συντέλεσε σημαντικά τόσο στην στήριξη των ισχυρά πληττόμενων επιχειρήσεων από την πανδημία του Covid-19 μέσω της μείωσης του κόστους μισθοδοσίας τους, όσο και στη στήριξη των εργαζομένων αυτών των επιχειρήσεων με την ενίσχυση του εισοδήματός τους και της προστασίας των θέσεων εργασίας τους.

Πολιτικές για ευάλωτες ομάδες, γονείς και αυτοαπασχολούμενους: Για τις ευάλωτες ομάδες καθιερώθηκε άδεια ειδικού σκοπού των εργαζομένων και μέτρα που περιλάμβαναν την μεταβολή της συνήθους παρεχόμενης εργασίας σε χώρους ειδικούς και με τρόπους που δε θα εξέθετε τους εργαζόμενους σε επαφή ή συνδιαλλαγή με πολύ κόσμο. Η χώρα μας αποτελεί μία από τις περιπτώσεις εκείνες που καθιέρωσαν την άδεια ειδικού σκοπού για τους γονείς εργαζόμενους προκειμένου οι τελευταίοι να έχουν τη δυνατότητα να βρίσκονται στο σπίτι για να φροντίζουν τα ανήλικα τέκνα τους για την περίοδο που τα σχολεία ήταν κλειστά λόγω του lockdown. Το εν λόγω μέτρο αποτελούσε ένα σύστημα άδειας τεσσάρων ημερών το οποίο μπορούσε να εφαρμόζεται επαναληπτικά από τους δικαιούχους γονείς εργαζόμενους μέχρι εξαντλήσεως του ετήσιου δικαιώματος κανονικής τους άδειας. Ειδικότερα, η τετραήμερη αυτή άδεια αποτελούνταν ουσιαστικά από 2 ημέρες με αποδοχές πληρωμένες από την εργοδότη εταιρεία, μία ημέρα επιχορηγούμενη από το κράτος και μία ημέρα από το διαθέσιμο ετήσιες κανονικής άδειας του υπαλλήλου-γονέα. Επιδόματα και οικονομική βοήθεια λάμβαναν και οι εργαζόμενοι με συμβάσεις εργασίας σε αναστολή, ελεύθεροι επαγγελματίες, εργαζόμενοι στον τομέα του πολιτισμού και στον τουριστικό τομέα, σε επιστήμονες, ελεύθερους επαγγελματίες και εμπόρους που πλήττονταν από την πανδημία. Προβλέφθηκε, επίσης, παράταση της διάρκειας των επιδομάτων ανεργίας και προσπάθεια επέκτασης των ελληνικών προγραμμάτων δημοσίων έργων «Κοινωνικής Εργασίας», ενώ έγιναν, επίσης, αρκετές προσπάθειες για τη δημιουργία προγραμμάτων κατάρτισης για νέους ανέργους.

3.2.3. Η επόμενη ημέρα

Σε γενικές γραμμές, και παρά τις δυσκολίες, ενώ η εργασιακή αγορά έχει ξεπεράσει την πανδημική κρίση σε μεγάλο βαθμό, το επίπεδο της ανεργίας εξακολουθεί να παραμένει υψηλό. Ενδεικτικά το ποσοστό της εξακολούθησε την πτώση του φτάνοντας στο 13% κατά τους τρεις τελευταίους μήνες του 2021 και κατά την ίδια περίοδο το αντίστοιχο ποσοστό για τον ενεργό εργασιακό πληθυσμό στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 20-64 ετών έφτασε το 65%. Ωστόσο, οι νεότεροι επηρεάστηκαν σε σημαντικότερο βαθμό από την πανδημική κρίση, με την ανεργία της εν λόγω ομάδας να σκαρφαλώνει στο 38,6% την περίοδο από τον Ιούλιο έως τον Σεπτέμβριο του 2020, πριν σημειώσει μείωση στο 31,3% την περίοδο από Οκτώβριο έως Δεκέμβριο του 2021. Οι μισθοί παρουσίασαν αυξητική πορεία το 2021 με τον αντίστοιχο κατώτατο να παρουσιάζει αύξηση 2% στις αρχές του 2022 και 7,5% στα μέσα της ίδιας χρονιάς. Το άνοιγμα νέων εργασιακών ευκαιριών πρόκειται εξακολουθήσει να παρατηρείται καθώς η οικονομία επεκτείνεται και το σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας που υποστηρίζεται από την ΕΕ αναπτύσσεται. Η χώρα μας έχει παρουσιάζει αξιοσημείωτη εξέλιξη στα θέματα εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, παρά τις δυσκολίες που υπάρχουν. Η Ελλάδα καταγράφει ένα αρκετά μεγάλο μερίδιο των νεότερων ηλικιακά ατόμων το οποίο δεν βρίσκεται σε κατάσταση απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης ταυτόχρονα με μεγάλα κενά στην απασχόληση ανάμεσα στα 2 φύλα εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τους υπηκόους από χώρες εκτός αυτής να παρουσιάζουν ακόμη χαμηλότερη βαθμολογία και στα 2 μέτωπα. Παράλληλα, παρουσιάζονται επίμονες δυσκολίες στην πρόσβαση στην κοινωνική προστασία στις μη τυποποιημένες εργασιακές μορφές, ιδιαίτερα για τους ελεύθερους επαγγελματίες, ενώ το πληθυσμιακό μερίδιο που κινδυνεύουν από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό εξακολουθεί να είναι σχετικά υψηλό (European Commission, 2022).

Επιπρόσθετα, οι διαφορές που παρουσιάζονται ανάμεσα στις κατά τόπους περιφέρειες της χώρας εξακολουθούν να είναι μεγάλες. Η Ελλάδα διαθέτει μάλλον έναν ετερογενή τύπο ανάπτυξης της οικονομίας της δεδομένου ότι περισσότερο από το 50% των κατοίκων της και το μεγαλύτερο κομμάτι της οικονομικής της δραστηριότητας να εμφανίζονται κυρίως στην Αθήνα και την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης. Οι διαφορές αυτές ανάμεσα στις ελληνικές περιφέρειες ως προς την εργασιακή παραγωγικότητα, την κατάσταση στην εργασιακή αγορά, το επίπεδο της ανταγωνιστικότητας και των ανισοτήτων ως προς τις

υφιστάμενες επενδύσεις επηρεάζουν αντίστοιχα και το κατακεφαλήν Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν, ενώ σημαντικές επίσης αποκλίσεις υπάρχουν και στο εκπαιδευτικό επίπεδο των ανθρώπων στις αντίστοιχες περιφέρειες.

3.3. Προκλήσεις και προοπτικές για το μέλλον

Με βάση τα δεδομένα που υπάρχουν από το 2ο και 3ο τρίμηνο του 2022, η πορεία της ανάπτυξης στη χώρα φαινόταν ότι θα εξακολουθήσει να βρίσκεται σε θετικά επίπεδα περί του 3,5% μέχρι το τέλος του έτους, ανεξάρτητα από τις δυσμενείς εξελίξεις στο διεθνή χώρο, μεταξύ άλλων και της Ουκρανικής κρίσης με τον πόλεμο. Μόνο το αυξημένο κόστος στην ενέργεια λόγω των εν λόγω εξελίξεων αναμενόταν να ωθήσει σε αύξηση του μέσου πληθωρισμού στο επίπεδο του 6,1 τοις εκατό μέχρι το τέλος του έτους. Τα πράγματα προβλέπονταν να παρουσιάσουν βελτίωση για το 2023 με προβλέψεις που έφταναν στο 2,6% για την ανάπτυξη και 1,2% για τον πληθωρισμό. Σε μειούμενη πορεία βρίσκονταν και τα επίπεδα του δημοσίου χρέους μέσα στο 2022 δημιουργώντας την αίσθηση ότι η εμφάνιση τυχόν περεταίρω αρνητικών εξελίξεων και κινδύνων θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι η ύπαρξη των κινδύνων και των αντίστοιχων συνεπειών της Ουκρανικής κρίσης και της πανδημίας του Covid-19, που είναι εμφανείς ακόμη και σήμερα, δεν προβληματίζουν (IMF, 2022).

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται βασικά στοιχεία και οικονομικά μεγέθη για τη χώρα συγκρίνοντας τα έτη 2021 (μέσα στην περίοδο της πανδημίας) και 2022 (με τα στοιχεία που αντλήθηκαν τη δεδομένη περίοδο), καθώς και μία πρόβλεψη για το έτος 2023 που ακολουθεί (IMF, 2022).

Πίνακας 5. Επιλεγμένοι οικονομικοί δείκτες

πληθυσμός	10,7 κατά κεφαλήν ΑΕΠ (€'000) 15,5
-----------	------------------------------------

Ποσόστωση ΔΝΤ (εκατομμύρια SDR)	2428,9 ποσοστό αλφαριθμητισμού 97,9		
Ποσοστό επί του συνόλου	0,5 ποσοστό φτώχειας 27,4		
Κύρια προϊόντα και εξαγωγές: τουριστικές υπηρεσίες, υπηρεσίες αποστολής, εστίαση, βιομηχανικά προϊόντα, πετρέλαιο και χημικά			
Βασικές αγορές εξαγωγών: ΕΕ (Ιταλία, Γερμανία, Κύπρος, Βουλγαρία, Ισπανία), Τουρκία, ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο			
	2021	2022	2023
Πραγματική ανάπτυξη ΑΕΠ	8,3%	3,5%	2,6%
Ποσοστό ανεργίας	15,0%	12,8%	12,4%
Πληθωρισμός	0,6%	6,1%	1,2%
Βασικά οικονομικά μεγέθη ως ποσοστό επί του ΑΕΠ			
Έσοδα	48,9%	48,4%	47,4%
Δαπάνες	56,9%	52,9%	49,3%
Ισοζύγιο	-8,0%	-4,5%	-1,9%
Πρωτογενές ισοζύγιο	-5,5%	-1,9%	0,9%

Δημόσιο χρέος	199,4%	183,4%	177,4%
Ισοζύγιο πληρωμών ως ποσοστό επί του ΑΕΠ			
Τρεχούμενος λογαριασμός	-6,5%	-6,5%	-5,5%
ΑΞΕ	-2,2%	-2,9%	-2,5%
Εξωτερικό χρέος	310,1%	287,0%	279,6%

Πηγή: IMF, 2022

Στην περίπτωση της Ελλάδας, επίσης, διαπιστώνεται ότι οι δεξιότητες των εργαζομένων τείνουν να μην καλύπτουν τις αγοραίες ανάγκες αναφορικά με την εργασία. Η χώρα μας είναι μία από τις ελάχιστες μεταξύ αυτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου ο λόγος απασχολούμενων τελειόφοιτων προς τη συνολική απασχόληση είναι μικρότερος, υποδηλώνοντας τις αντιξοότητες που υπάρχουν στην μεταπήδηση από την φάση της εκπαίδευσης στον εργασιακό βίο. Η έλλειψη σε hard skills και soft skills από τους ανθρώπους αυτούς είναι μεγάλη, παρόλο που το ακαδημαϊκό τους υπόβαθρο μπορεί να είναι υψηλό για τις απαιτήσεις της αγοράς. Επίσης, δεδομένων των δυσκολιών του εκπαιδευτικού συστήματος, παρατηρείται ελάχιστη έλξη από τους μαθητές της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για ανάπτυξη των προσόντων τους τεχνικού επαγγελματικού χαρακτήρα. Ο μέσος όρος των ατόμων της ηλικιακής ομάδας μεταξύ 25 και 64 χρονών που παρακολούθησαν σχετικά εκπαιδευτικά προγράμματα για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους την τελευταία περίοδο είναι αρκετά χαμηλότερος από τον αντίστοιχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (3,5 τοις εκατό σε αντίθεση με 10,8 τοις εκατό αντίστοιχα για το 2020). Ένα σημαντικό μερίδιο της ηλικιακής αυτής ομάδας δηλώνει έλλειψη βασικών τεχνικών προσόντων (σε ποσοστό 47 τοις εκατό σε αντίθεση με τον μέσο όρο του 28 τοις εκατό της Ευρωπαϊκής Ένωσης) καθώς και γενικών προσόντων, γεγονός που τους εμποδίζει να

εκτελέσουν τις εργασιακές τους αρμοδιότητες με τον κατάλληλο τρόπο, παρόλο που σημειώθηκε μία αύξηση τα τελευταία έτη σε ψηφιακά προσόντα σε ποσοστό από 46 τις εκατό σε 52 τοις εκατό αντίστοιχα για τα έτη 2017 και 2021 (το αντίστοιχο ποσοστό του μέσου όρου για την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι στο 54 τοις εκατό). Οι διάφορες αλλαγές που σχεδιάζονται στο σύστημα κατάρτισης και οι συνοδευτικές χρηματοδοτήσεις προς αυτή την κατεύθυνση αναμένεται να βελτιώσουν την ποιότητα των προγραμμάτων αναβάθμισης δεξιοτήτων. Κλειδί για την επίτευξη από μέρους της Ελλάδας του βασικού σκοπού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περεταίρω ανάπτυξη των εργασιακών προσόντων αυτών των ανθρώπων μέχρι και το 2030, αλλά και αν θέλει να οδηγηθεί στην ανάπτυξη του τομέα της εργασίας, ξεπερνώντας μεταξύ άλλων και τις δυσκολίες που έχουν παρουσιαστεί εξαιτίας της πανδημίας, είναι η προσπάθεια για ενίσχυση των προγραμμάτων κατάρτισης (European Commission, 2022).

Κεφάλαιο 4. Προτάσεις – Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η πανδημία του COVID-19 είναι μια μοναδική για τη σύγχρονη εποχή κρίση που έχει επηρεάσει τις προσφερόμενες και ζητούμενες ποσότητες προϊόντων και υπηρεσιών. Από την πλευρά της προσφοράς, έχουν παρατηρηθεί δυσμενείς επιπτώσεις μέσω της εξάντλησης του εργατικού δυναμικού, των αυστηρότερων οικονομικών συνθηκών και της διαταραχής των αλυσίδων εφοδιασμού. Από την άλλη πλευρά, η συνολική ζήτηση έχει επηρεαστεί καθώς οι ζητούμενες ποσότητες προϊόντων και υπηρεσιών έχει μειωθεί, η επιχειρηματική εμπιστοσύνη και οι επενδύσεις έχουν διαβρωθεί και το κόστος χρηματοδότησης έχει αυξηθεί. Υπό αυτές τις συνθήκες, τα κίνητρα για καινοτόμα προϊόντα και βελτίωση της ποιότητας μειώνονται, η τεχνολογική πρόοδος περιορίζεται και η παραγωγικότητα μειώνεται (The World Bank, 2021, σ. 21).

Ως εκ τούτου, απαιτείται μια προορατική προσέγγιση από τους φορείς του ιδιωτικού τομέα και από τους αντίστοιχους του δημοσίου προς τόνωση της αύξησης της παραγωγικότητας. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να υποστηρίζουν τις επενδύσεις ως προς την περαιτέρω ανάπτυξη του κεφαλαίου «άνθρωπος» και οι επιχειρήσεις είναι απαραίτητο να αναζωογονήσουν τις δυνατότητές τους για να προωθήσουν την υιοθέτηση τεχνολογίας και την καινοτομία. Βεβαίως, η ανάπτυξη δεξιοτήτων και η ευελιξία στην εργασία θα μπορούσαν να βοηθήσουν στο να μοιράζονται πιο δίκαια τα κέρδη από τυχόν τεχνολογικές βελτιώσεις που προκαλούνται από τον COVID-19.

Οι οικονομικοί κραδασμοί που προκαλούνται από την πανδημία είναι πιθανό να οδηγήσουν σε διαρθρωτικές αλλαγές που μπορούν να βελτιώσουν την παραγωγικότητα σε ορισμένους τομείς. Η ανθεκτικότητα της οικονομικής αντίδρασης έχει μετριάσει τον αντίκτυπο του COVID-19 από πολλές απόψεις. Σύμφωνα με τους Eberly et al. (2021), η σημαντική ανάπτυξη της τηλεργασίας μαζί με το λεγόμενο «δυναμικό κεφάλαιο», δηλαδή εξοπλισμό – οικιακά γραφεία, υπολογιστές και συνδέσεις στο Διαδίκτυο – που μπορούν να συνδυαστούν με απομακρυσμένη εργασία για να παράγουν αποτελέσματα, έχει περίπου στο μισό περιορίσει τη μείωση του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της πανδημίας σε διάφορες περιοχές του κόσμου (για παράδειγμα τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και τη Μεγάλη Βρετανία). Μελέτες όπως αυτή των Bloom et al. (2021) σημειώνουν ότι το ποσοστό των νέων αιτήσεων για διπλώματα

ευρεσιτεχνίας που προωθούν τεχνολογικές λύσεις σχετικές με την εργασία από το σπίτι διπλασιάστηκε στις ΗΠΑ μεταξύ Ιανουαρίου και Σεπτεμβρίου 2020, ενισχύοντας τη στροφή προς την καινοτομία και την τηλεργασία ακόμη και μετά τα αρχικά κύματα της πανδημίας. Έτσι, οι επενδύσεις και τα διάφορα μέτρα που έλαβαν οι επιχειρήσεις την απώθηση των αρνητικών αποτελεσμάτων στην παραγωγικότητα εξαιτίας της πανδημίας έχουν μετριάσει τη μείωση της παραγωγής και άλλαξαν σημαντικά τη δυναμική της εργασίας. Για τους Eberly et al. (2021), η μελλοντική επίπτωση της εργασίας από το σπίτι θα εξαρτηθεί όχι μόνο από το κόστος και τις τεχνολογίες, αλλά επίσης, και κυρίως, από την ελαστικότητα της υποκατάστασης μεταξύ της εργασίας στο σπίτι και στον εργασιακό χώρο.

Βεβαίως, η στροφή προς την τηλεργασία φαίνεται να είναι μια μεταβλητή που είχε αντίκτυπο όχι μόνο ως προς την αύξηση της εργασιακής παραγωγικότητας, αλλά και στην ευημερία των εργαζομένων, ειδικά ως προς την εξισορρόπηση του εργασιακού χρόνου και του προσωπικού ελεύθερου χρόνου (βλ. π.χ., Felstead et al., 2006). Μελέτες όπως αυτή των Guler et al. (2021) παρατηρούν ότι οι εργαζόμενοι από το σπίτι λόγω της πανδημίας ανέφεραν χαμηλότερο άγχος, υψηλότερη απόδοση και καλύτερη ποιότητα στην εργασία τους. Ομοίως, οι Ramos & Prasetyo (2020) υποστηρίζουν μια θετική σχέση μεταξύ της αυτοαναφερόμενης εργασιακής ικανοποίησης και της αυτοαναφερόμενης παραγωγικότητας της εργασίας κατά τη διάρκεια του COVID-19. Υπό αυτή την έννοια, το ενδεχόμενο της τηλεργασίας είναι σκόπιμο να εξεταστεί και στη μετά την πανδημία εποχή ως μία εναλλακτική για τους εργαζομένους που έχουν τη δυνατότητα να προχωρήσουν σε αυτή.

Επίλογος

Κλείνοντας την παρούσα ανασκόπηση, καθίσταται σαφές ότι η πανδημία του COVID-19 αποτέλεσε μία ιδιαίτερη συνθήκη που έχει σημαντικές επιπτώσεις ορατές στο παρόν και, κατά πάσα πιθανότητα, σε ορισμένες περιπτώσεις και στο μέλλον. Η πανδημία του COVID-19, αναμφισβήτητα, δεν άφησε καμία πτυχή της ανθρώπινης ζωής χωρίς να την επηρεάσει αρνητικά, συμπεριλαμβανομένου και του εργασιακού τομέα, όπου σημειώθηκαν μεγάλες αλλαγές και ανακατατάξεις. Αν και οι περισσότεροι ειδικοί αναμένουν ότι η οικονομία, η απασχόληση, η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση και άλλες πτυχές της ζωής θα ανακάμψουν και θα επανέλθουν στο φυσιολογικό σε ένα ή δύο χρόνια, τίποτα δεν είναι εγγυημένο, αφού νέα στελέχη του ιού θα μπορούσαν να εμφανιστούν και να καθυστερήσουν την ανάκαμψη ακόμη περισσότερο. Επιπλέον, υπάρχει διάχυτη η αίσθηση ότι πολλές από τις αλλαγές που έφερε η πανδημία στην πραγματικότητα ήρθαν για να μείνουν.

Ο αντίκτυπος αυτής της πανδημίας σε αυτήν τη γενιά και σε αυτές που έρχονται δεν μπορεί να ποσοτικοποιηθεί πλήρως, ούτε και να γίνει ακόμη κατανοητός σε όλη του την έκταση, ενώ είναι αμφίβολο αν οι επιπτώσεις αυτού του ιού μπορούν να προβλεφθούν πλήρως, ακόμη και σήμερα, περισσότερο από δύο έτη μετά το ξέσπασμα της πανδημίας. Ωστόσο, είναι πλέον καλά κατανοητό ότι ο κόσμος είναι σημαντικό να προετοιμαστεί για το μέλλον, για ενδεχόμενες νέες έκτακτες συνθήκες, ώστε να μην υπάρξουν οι αναταράξεις που προκάλεσε αυτή η πανδημία σε όλους τους τομείς. Μεταξύ αυτών, η τηλεργασία, για παράδειγμα, φάνηκε ότι σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να είναι εξαιρετικά αποτελεσματική, ενώ υπάρχουν πολλοί εργαζόμενοι που δύνανται και θέλουν να εξακολουθήσουν να την εφαρμόζουν και στο μέλλον, ανεξάρτητα από τις συνθήκες πανδημίας. Με δεδομένα τα οφέλη που έχει διαφανεί ότι έχει στους εργαζομένους και τις επιχειρήσεις, πρόκειται για μία λύση εφαρμόσιμη, που, μάλιστα, μπορεί να οδηγήσει σε κέρδη για όλους.

Βιβλιογραφία

- Alfaro, L., Becerra, O., & Eslava, M. (2020). EMEs and COVID-19 Shutting Down in a World of Informal and Tiny Firms Laura Alfaro, Oscar Becerra y Marcela Eslava. Documentos CEDE 018193, Universidad de los Andes – CEDE.
- Allen, T. D., Golden, T. D., & Shockley, K. M. (2015). How effective is telecommuting? Assessing the status of our scientific findings. *Psychological Science in the Public Interest*, 16(2), 40-68.
- Andersen, A. L., Hansen, E. T., Johannesen, N., & Sheridan, A. (2020). *Pandemic, shutdown and consumer spending: lessons from scandinavian policy responses to COVID-19*, Papers arXiv, May 2005.
- Basso, G., Boeri, T., Caiumi, A., & Paccagnella, M. (2020). The new hazardous jobs and worker reallocation. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 247, Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/400cf397-en>.
- Bloom, N., Liang, J., Roberts, J., & Ying, Z. J. (2015). Does Working from Home Work? Evidence from a Chinese Experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 130, Issue 1, 165-218.
- Blundell, J., & Machin, S. (2020). *Self-employment in the Covid-19 crisis. A CEP Covid-19 analysis*, Paper No. 003, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Science.
- Cajner, T., Crane, L.D., Decker, R.A., Hamins-Puertolas, A. & Kurz, C. (2020). *Tracking Labor Market Developments during the COVID19 Pandemic: A Preliminary Assessment*. Finance and Economics Discussion Series 2020-030. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System.
- China-CEE (2022). Workforce shortages on tourism industry in Greece. *Greece social briefing, Weekly briefing*, 51(1) (GR), May 2022.
- CIPD (2020). *COVID-19 and the youth labour market*. Report, December 2020. London: Chartered Institute of Personnel and Development. Ανακτήθηκε από: <https://www.cipd.co.uk/knowledge/work/trends/covid-youth-labour-market#gref>.
- Cui, J., Li, F., & Shi, Z. L. (2019). Origin and evolution of pathogenic coronaviruses. *Nature reviews. Microbiology*, 17(3), 181–192. <https://doi.org/10.1038/s41579-018-0118-9>.
- del Rio-Chanona, R. M., Mealy, P., Pichler, A., Lafond, F., Farmer, J. D., 2020. *Supply and demand shocks in the COVID-19 pandemic: An industry and occupation perspective*. Covid Economics, Centre for Economic Policy Research., 6, 65–103.
- Dias Costa, M., Joyce, R. & Keiller, A.N. (2020). *COVID-19 and the career prospects of young people*. London: Institute for Fiscal Studies.

- Dias Costa, M., Joyce R., Postel-Vinay F., Xu X. (2020). *The Challenges for Labour Market Policy during the COVID-19 Pandemic*, 41, 2, 371-382.
- Dingel, J. I., & Neiman, B. (2020). *How many jobs can be done at home?* White Paper, Becker Friedman Institute.
- Eberly, J., Haskel, J., & Mizen, P. (2021). "Potential Capital", Working from Home, and Economic Resilience. *National Bureau of Economic Research (NBER), Working Paper Series No. 29431*.
- European Commission (2022). 2022 Country Report – Greece. Brussels, 23/5/2022. {COM(2022) 609 final} - {SWD(2022) 640 final}. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-greece_en.pdf.
- Famiglietti, M., Leibovici, F., & Santacreu, A. M. (2020). *The Decline of Employment During COVID-19: The Role of Contact-Intensive Industries*. Economic Synopses.
- Felstead, A., Jewson, N., Phizacklea, A., & Walters, S. (2006). Opportunities to work at home in the context of work-life balance. *Human Resource Management Journal, Vol. 12, Issue 1*, 54-76.
- Gartner (2020). Gartner HR Survey Reveals 41% of Employees Likely to Work Remotely at Least Some of the Time Post Coronavirus Pandemic. *News Release*, April 14.
- Guler, M. A., Guler, K., Guneser Gulec, M., & Ozdoglar, E. (2021). Working From Home During a Pandemic: Investigation of the Impact of Covid-19 on Employee Health and Productivity. *Journal of Occupational and Environmental Medicine, Vol. 63, Issue 9*, 731-741.
- Henehan, K. (2020). *Class of 2020 education leavers in the current crisis*. London: Resolution Foundation.
- Houliaras, A. & Sotiropoulos, D.A. (2021). COVID-19, Gig economy and employment in Greece: Threat or opportunity? *GPSG Working Paper*, May 2021.
- ILO (2020). *COVID-19 and child labour: A time of crisis, a time to act*. International Labour Organization and United Nations Children's Fund.
- ILO (2021). *COVID-19 and the world of work: impact and policy responses*. ILO Monitor 1st Edition. International Labour Organization. Ανακτήθηκε από: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_738753.pdf.
- INSETE (2020). Οι εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία και στις χώρες προέλευσης των εισερχόμενων τουριστών στην Ελλάδα. *Ελληνική και Διεθνής Οικονομία, τεύχος 3*, Ιούλιος 2020.
- IMF (2022). IMF Executive Board Concludes 2022 Article IV Consultation with Greece. Ανακτήθηκε από: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/06/21/pr22218-greece-imf-executive-board-concludes-2022-article-iv-consultation>.

- Jingyi, L., Lim, B., Hanim Pazim, K., & Furuoka, F. (2021). COVID-19 pandemic's impact on the labour market in Asean countries. *AEI Insights – An international Journal of Asia-Europe Relations*, 7(1), 59-76.
- Kapitsinis, N. (2020). The underlying factors of the Covid-19 spatially uneven impact. Initial evidence from EU regions. *Regional Science Policy & Practice*. DOI: 10.1111/rsp3.12340.
- Kapitsinis, N., Sykas, G., Kanelleas, A., Psarologos, D., Voulgaris, D., Gourzis, K. & Gialis, S. (2020). A brief overview on the uneven impact of the Covid-19 pandemic upon employment and the young NEETs: evidence from Greek regions and sectors. University of Aegean/YOUTH Share - Coronavirus Response & Labour Statistics.
- Καθημερινή (2022). *Τουρισμός. Η σεζόν ξεκινά με 55.000 κενές θέσεις εργασίας*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/economy/local/561860545/toyrismos-i-sezon-xekina-me-55-000-theseis-ergasias-kenes/>.
- Kniffin, K. M., Narayanan, J., Anseel, F., Antonakis, J., Ashford, S. P., Bakker, A. B., Bamberger, P., Bapuji, H., Bhave, D. P., Choi, V. K., Creary, S. J., Demerouti, E., Flynn, F. J., Gelfand, M. J., Greer, L. L., Johns, G., Kesebir, S., Klein, P. G., Lee, S. Y., Ozcelik, H., ... Vugt, M. V. (2021). COVID-19 and the workplace: Implications, issues, and insights for future research and action. *The American psychologist*, 76(1), 63–77. <https://doi.org/10.1037/amp0000716>.
- Knutsson, P., T. Tsvetkova & A. Lembcke (2021). *Using Burning Glass data for regional analysis: Opportunities and caveats*. Paris: OECD Publishing.
- Koop, A. (2021). COVID-19. This chart shows how COVID-19 has impacted wages around the world. Ανακτήθηκε από: <https://www.weforum.org/agenda/2021/02/covid-19-coronavirus-wages-economics-countries-work-workers-pay/>.
- Montenovo, L., Jiang, X., Rojas, F.L., Schmutte, I., Simon, K., Weinberg, B., Wing, C. (2020). *Determinants of Disparities in Covid-19 Job Losses*, National Bureau of Economic Research, Working Paper 27132. Cambridge, MA.
- Ng Kee Kwong, K. C., Mehta, P. R., Shukla, G., & Mehta, A. R. (2020). COVID-19, SARS and MERS: A neurological perspective. *Journal of clinical neuroscience : official journal of the Neurosurgical Society of Australasia*, 77, 13–16. <https://doi.org/10.1016/j.jocn.2020.04.124>.
- Li, H., Liu, S. M., Yu, X. H., Tang, S. L., & Tang, C. K. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19): current status and future perspectives. *International Journal of Antimicrobial Agents*, 55(5), 105951. <https://doi.org/10.1016/j.ijantimicag.2020.105951>.
- OECD (2020). *Economic Outlook Database*. OECD Economic Surveys: Greece 2020. Paris: OECD Publishing. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1787/888934153787>.
- OECD (2020). *OECD Employment Outlook 2020: Worker Security and the COVID-19 Crisis*. Paris: OECD Publishing.

- OECD (2021). *An assessment of the impact of COVID-19 on job and skills demand using online job vacancy data*. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). Paris: OECD Publishing.
- OECD (2022). *The unequal impact of COVID-19: A spotlight on frontline workers, migrants and racial/ethnic minorities*. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). Paris: OECD Publishing.
- Pizzinelli, C. & Shibata, I. (2022). *Has COVID-19 induced labor market mismatch? Evidence from the US and the UK*. WP/22/5. IMF.
- PWC (2020). *The response of the Greek companies to the pandemic*. Ανακτήθηκε από: <https://www.pwc.com/gr/en/publications/greek-thought-leadership/the-response-of-the-greek-companies-to-covid-19.html>.
- Ramarajan, L., & Reid, E. (2013). Shattering the myth of separate worlds: Negotiating nonwork identities at work. *Academy of Management Review*, 38(4), 621-644.
- Ramos, J. P., & Prasetyo, Y. T. (2020). The Impact of Work-Home Arrangement on the Productivity of Employees during Covid-19 Pandemic in the Philippines: A Structural Equation Modelling Approach. *ICIBE 2020: 2020 The 6th International Conference on Industrial and Business Engineerin*, 135-140.
- Rosak-Szyrocka, J., Abbas, A., Akhtar, H. & Refugio, C. (2021). Employment and Labour Market Impact of COVID-19 Crisis - Part 1 – Analysis in Poland. *System Safety: Human - Technical Facility - Environment*, 3(1), 108-115. <https://doi.org/10.2478/czoto-2021-0012>.
- ΣΕΤΕ (2019). *Βασικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού 2018*. Ανακτήθηκε από: <https://sete.gr/el/stratigiki-gia-ton-tourismo/vasika-megethi-tou-ellinikoy-tourismoy/?year=2018>.
- Spyratou, D. (2020). Policy recommendations. Greece Country report. Impact of the Covid-19 crisis on labour market integration. December 2020. European Union.
- STATISTA (2022). Unemployment rate of the European Union (E27) from January 2000 to June 2022. Ανακτήθηκε από: <https://www.statista.com/statistics/685957/unemployment-rate-in-the-european-union/>.
- Teloni, D. (2020). Social Work and COVID-19 in Greece. In M. Lavalette, V. Ioakimidis, & I. Ferguson (Eds.), *Social Work and the COVID-19 Pandemic: International Insights* (pp. 87-94). Bristol University Press. doi:10.46692/9781447360377.013.
- The World Bank. (2021). *Global Productivity: Trends, Drivers, and Policies*. Washington: World Bank Publications.
- Triantafillidou, E & Koutroukis, T. (2021). The Impact of Covid-19 Pandemic on The Work Landscape and Employment Policy Responses: Insights From Labor Policies Adopted in The Greek Context. *European Scientific Journal*, ESJ, 17 (31), 179.

- WBCSD (2020). *The consequences of COVID-19 for the decade ahead*. Ανακτήθηκε από: https://docs.wbcsd.org/2020/05/WBCSD_V2050IB_COVID19.pdf.
- Woods, M. (2020) COVID-19, Territorial Inequalities and Spatial Justice – part one. Ανακτήθηκε από: <http://imajine-project.eu/2020/05/13/covid-19-territorial-inequalities-and-spatial-justice-part-one/>.
- Zhu, N., Zhang, D., Wang, W., Li, X., Yang, B., Song, J., Zhao, X., Huang, B., Shi, W., Lu, R., Niu, P., Zhan, F., Ma, X., Wang, D., Xu, W., Wu, G., Gao, G. F., Tan, W., & China Novel Coronavirus Investigating and Research Team (2020). A Novel Coronavirus from Patients with Pneumonia in China, 2019. *The New England journal of medicine*, 382(8), 727–733. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa2001017>.